
Η Ανάδυση του Αφανούς.
Μια μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών
στην Επαρχία Πάφου

Πανεπιστήμιο Κύπρου | Πολυτεχνική Σχολή

Σοφοκλέους Νικολέτα

Ιούνιος 2024

Η Ανάδυση του Αφανούς.
Μια μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών στην Επαρχία Πάφου.

Ανεξάρτητη Μελέτη

Σοφοκλέους Νικολέτα

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια _ Φιλοκύπρου Μαρία

Πανεπιστήμιο Κύπρου | Πολυτεχνική Σχολή
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα ' Συντήρηση και Αποκατάσταση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων '
Ιούνιος 2024

“ Τα εγκαταλελειμμένα χωριά είναι σαν σημάδια στο τοπίο που αφήνουν πίσω τους τη σκιά μιας άλλης εποχής.

- J.M. Coetzee

Η παρούσα ερευνητική εργασία επικεντρώνεται στο φαινόμενο των εγκαταλελειμμένων οικισμών της επαρχίας Πάφου στην Κύπρο. Μέσα από την ανάλυση που πραγματοποιείται, προκύπτει ότι η επαρχία Πάφου φιλοξενεί το υψηλότερο ποσοστό ερημωμένων χωριών σε σύγκριση με άλλες περιοχές του νησιού. Αυτή η παρατήρηση οδήγησε στο να εστιαστεί το ενδιαφέρον και η ανάπτυξη ολόκληρης της έρευνας κυρίως στη συγκεκριμένη περιοχή. Η εκτενής μελέτη αυτής της πραγματικότητας αποτελεί σημαντική προσέγγιση, καθώς επιτρέπει την κατανόηση της εξέλιξης της επαρχίας στο πέρασμα του χρόνου. Απώτερος στόχος είναι ο εντοπισμός και η ανάδειξη των σημερινών ερημωμένων οικισμών στην περιοχή της Πάφου, καθώς και η αναγνώριση της σοβαρής φύσης του φαινομένου της εγκατάλειψης. Μέσα από την έρευνα αναδεικνύονται τα διαφορετικά αίτια που οδήγησαν στην εγκατάλειψη των χωριών, καθώς και οι επιπτώσεις που είχαν στην τοπική κοινότητα, προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο μια πλήρη εικόνα του φαινομένου της ερήμωσης. Μέσα από τη μελέτη προβάλλεται η επιτακτική ανάγκη για διατήρηση και προστασία των εγκαταλελειμμένων οικισμών προς όφελος της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Η υπάρχουσα νομοθεσία της Κύπρου αποδεικνύεται ανεπαρκής για την αντιμετώπιση του φαινομένου της εγκατάλειψης των οικισμών, είτε αυτό συμβαίνει στην επαρχία Πάφου είτε σε οποιαδήποτε άλλη περιοχή του νησιού. Η επανεξέταση και ενίσχυση της νομοθεσίας θεωρείται αναγκαία προκειμένου να προστατευθούν αυτά τα

σημαντικά ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία, προσφέροντας έτσι ένα περιβάλλον που ευνοεί τη διατήρηση και την ανάδειξή τους προς όφελος των μελλοντικών γενεών και της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου.

Η έρευνα παρέχει στοιχεία και αναλύει υφιστάμενα δεδομένα με στόχο την ορθή εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη συγκεκριμένη θεματική ενότητα. Για την υλοποίησή της, χρησιμοποιούνται ποικίλα εργαλεία κατά την ανάλυση των δεδομένων. Γίνεται χρήση χαρτών και γραφικών παραστάσεων για την οπτικοποίηση των αποτελεσμάτων. Η μελέτη εστιάζεται στην ανάλυση των πληθυσμιακών δεδομένων και την προσπάθεια σύνδεσής τους με κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά δεδομένα και γεγονότα. Με βάση αυτά τα δεδομένα, πραγματοποιείται ανάλυση και ερμηνεία των παραγόμενων αποτελεσμάτων, επιτρέποντας έτσι την εμβάθυνση στην κατανόηση του προβλήματος της εγκατάλειψης. Μέσα από αυτήν τη διαδικασία, προκύπτουν ενδιαφέροντα ευρήματα και συμπεράσματα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη αποτελεσματικών προγραμμάτων και πολιτικών που αφορούν στη διαχείριση και προστασία των εγκαταλελειμμένων οικισμών.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	01
Ερευνητικά Ερωτήματα	03
Μεθοδολογία της Έρευνας	03
A . Πρώτο Μέρος : Περί Εγκατάλειψης _ Υφιστάμενη Γνώση	
A . 1 Εγκαταλελειμμένοι Οικισμοί – Ορισμός	06
A . 2 Πιθανές αιτίες εγκατάλειψης οικισμών	08
A . 3 Νομοθετικό Πλαίσιο	10
B . Δεύτερο Μέρος : Έρευνα & Αποτελέσματα της Έρευνας	
B . 1 Μέθοδος μελέτης της έρευνας	13
B . 2 Μελέτη περίπτωσης – Η επαρχία της Πάφου	16
B . 3 Αποτελέσματα της έρευνας	18
B . 3 . 1 Εντοπισμός εγκαταλελειμμένων χωριών της Πάφου	18
B . 3 . 2 Σύγκριση των εγκαταλελειμμένων χωριών της επαρχίας Πάφου τότε και σήμερα	30
B . 3 . 3 Καταγραφή & Ανάλυση Δεδομένων των εγκαταλελειμμένων οικισμών	26
Συμπεράσματα	58
Βιβλιογραφία	61

Η επαρχία της Πάφου, αποτελεί το δυτικότερο τμήμα της Κύπρου και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του νησιού. Κρύβει μέσα της έναν θησαυρό από ιστορία, πολιτισμό και παραδόσεις. Η Πάφος πέραν από το σπουδαίο ενδιαφέρον που επιδεικνύει ως πόλη, φιλοξενεί παράλληλα και μια σειρά από εγκαταλελειμμένους οικισμούς, που αποτελούν ανεκτίμητο κομμάτι της τοπικής ιστορίας και του πολιτισμού.

Οι παραδοσιακοί οικισμοί ανέκαθεν αποτελούσαν ένα σημαντικό τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Είναι χώροι με μεγάλη ιστορία και πλούσια αρχιτεκτονική. Κάθε οικισμός αποτελεί παράδειγμα πολεοδομικής ανάπτυξης και αρχιτεκτονικής δημιουργίας. Ο συνδυασμός φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος αποδίδει μια αρχιτεκτονική υψηλής ποιότητας άμεσα συνυφασμένης με το φυσικό περιβάλλον και τον χώρο στον οποίο βρίσκεται. Η μεγάλη σημασία κάθε παραδοσιακού οικισμού, εξαρτάται όχι μόνο από τον ίδιο το χώρο και το κτιριακό του απόθεμα, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκε σε προγενέστερες περιόδους. Οι ζωντανές εκφράσεις, οι παραδόσεις και οι συνειρμοί που συνδέονται με τον τόπο δίνουν νόημα και ουσία στη διαφύλαξη και διατήρησή τους.

Όμως πολλοί παραδοσιακοί οικισμοί δυστυχώς εγκαταλείφθηκαν και ερειπώθηκαν. Λειτουργούσαν στο παρελθόν ως πυρήνες ζωής που πλέον έπαψαν να εξελίσσονται αφού δεν μπόρεσαν να ακολουθήσουν την πρόσφατη πρόοδο και τους γοργούς ρυθμούς ανάπτυξης της σύγχρονης κοινωνίας.

Σκοπός της Έρευνας :

Η επικείμενη μελέτη στοχεύει στην ανάδειξη της μεγάλης σημασίας αυτών των ερημωμένων οικισμών και στην ενίσχυση της ανάγκης για συστηματική έρευνα σχετικά με αυτούς. Η έρευνα αποσκοπεί στη σύνδεση των πληθυσμιακών αριθμητικών δεδομένων με τα κοινωνικά και ιστορικά γεγονότα και ερμηνεύει τα φαινόμενα των πληθυσμιακών διακυμάνσεων των παραδοσιακών οικισμών. Εισάγει τον αναγνώστη στην ιστορία και την πολιτιστική σημασία της περιοχής της Πάφου, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνει το αυξανόμενο ποσοστό ερημωμένων χωριών, που αποτελεί ανησυχητικό φαινόμενο. Μέσω της έρευνας αναδεικνύεται η ανάγκη της διατήρησης των εγκαταλελειμμένων οικισμών ως μέρος της τοπικής και πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και η ανάγκη για περαιτέρω έρευνα και δράση για την προστασία και την ανάδειξή τους.

Ερευνητικά Ερωτήματα

Η ερευνητική εργασία εστιάζει σε ορισμένα ερωτήματα τα οποία αποτελούν τον πυρήνα της. Τι εννοούμε με τον όρο 'εγκαταλελειμμένος οικισμός'; Ποια είναι η σημαντικότητα της αξίας τους; Με ποιον τρόπο αντιμετωπίζονται οι παραδοσιακοί οικισμοί από το κράτος; Υπάρχουν μηχανισμοί προστασίας και διαφύλαξης τους; Από το θεωρητικό υπόβαθρο της μελέτης, δηλαδή την υφιστάμενη γνώση, αναδεικνύεται η μεγάλη σημασία αυτών των οικισμών και η ανάγκη για μια συστηματική μελέτη των ερειπωμένων οικισμών σε κάθε περιοχή του νησιού. Για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας μελετούνται τα εγκαταλελειμμένα χωριά της Πάφου. Μέσα από τη συλλογή δεδομένων, εξετάζεται η πληθώρα των χωριών αυτών, οι κύριες αιτίες της εγκατάλειψής τους, καθώς και τα τυχόν κοινά χαρακτηριστικά που έχουν μεταξύ τους. Μέσα από αυτήν τη διαδικασία, αναδεικνύεται μια συνολική εικόνα της εγκατάλειψης και προκύπτουν συμπεράσματα για τη διατήρηση και την προστασία αυτών των οικισμών.

Μεθοδολογία της Έρευνας

Για την τεκμηρίωση της ερευνητικής εργασίας, χρησιμοποιήθηκαν αρκετές και διαφορετικές μέθοδοι. Έγινε βιβλιογραφική μελέτη επιστημονικών άρθρων και διαδικτυακών πηγών, ενώ ως βάση για την προηγμένη γνώση των παλαιότερων εγκαταλελειμμένων οικισμών ολόκληρου του νησιού χρησιμοποιήθηκε το βιβλίο του

Gilles Grivaud που δημοσιεύθηκε το 1998 μ.Χ. με τίτλο, 'Μελέται και Υπομνήματα'. Για την εκτενέστερη μελέτη επί του θέματος και την εξέταση των σύγχρονων στοιχείων για τα εγκαταλελειμμένα χωριά του σήμερα, χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα από το ψηφιακό αρχείο παραδοσιακής αρχιτεκτονικής της Κύπρου, www.vernarch.ac.cy που προήλθαν από τις απογραφές του πληθυσμού του νησιού από το 1850 μ.Χ., από τη στατιστική υπηρεσία. Από την συλλογή των στοιχείων καταγραφής της συγκεκριμένης διαδικτυακής σελίδας, έγινε η απαραίτητη επεξεργασία, δημιουργήθηκαν γραφήματα και χάρτες για την εξαγωγή ορθών αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων. Σημειώνεται ότι όλες οι μέθοδοι συλλογής πληροφοριών βοήθησαν στην εξαγωγή των αποτελεσμάτων της συγκεκριμένης έρευνας.

A . 1 | Εγκαταλελειμμένοι Οικισμοί – Ορισμός

Η εγκατάλειψη είναι ένα φαινόμενο που πλήττει έντονα αρκετά τμήματα του νησιού καθώς ένας μεγάλος αριθμός οικισμών σε όλες τις περιοχές του νησιού εγκαταλείφθηκε σταδιακά. Τι εννοούμε όμως με τον όρο εγκαταλελειμμένος οικισμός; «Εγκαταλελειμμένος οικισμός» γενικά νοείται κάθε οικισμός ο οποίος έπαψε να κατοικείται (είτε εντελώς είτε διατηρεί ένα πολύ μικρό αριθμό κατοίκων) σε κάποια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, για αιτίες οι οποίες ποικίλλουν. Ως εγκαταλελειμμένοι αναφέρονται συχνά οι οικισμοί των οποίων οι κάτοικοι μειώθηκαν δραματικά και ο αριθμός αυτών που απομένουν είναι αμελητέος σε σύγκριση με τον αρχικό αριθμό των κατοίκων. Δεν βρέθηκε βιβλιογραφική αναφορά που να ορίζει τον ακριβή ελάχιστο αριθμό κατοίκων για τον οποίο να χαρακτηρίζεται μια περιοχή / ένας οικισμός ως εγκαταλελειμμένη / ος (Τσιουτή, 2013). Ο συγκεκριμένος όρος μπορεί μερικές φορές να αναφέρεται σε περιοχές που εξακολουθούν να είναι κατοικημένες, αλλά με πολύ μικρότερο πληθυσμό από ότι ήταν τα προηγούμενα χρόνια. Η διαιώνιση της εγκατάλειψης συνεπάγεται με «νεκρούς» τόπους που δημιουργούν ασυνέχειες ή άλλου είδους προβλήματα που σχετίζονται με την παράταση της μη χρήσης του εκάστοτε χώρου (Philokyrgrou-Fiouri-Limbouri, 2012).

Η ύπαρξη τέτοιων οικισμών σε διάφορα μέρη του κόσμου, δημιουργεί

ερωτήματα που συχνά παραμένουν αδιευκρίνιστα. Η επαναφορά τους στη ροή της σύγχρονης πραγματικότητας καθίσταται αναγκαία καθώς η εκ νέου λειτουργία τους μετά από κάποιο σημαντικό χρονικό διάστημα εγκατάλειψης, θα επαναφέρει στον οικισμό την ανθρώπινη δραστηριότητα. Η σημασία τέτοιων οικισμών για τη χώρα και την ευρύτερη τους περιφέρεια είναι μεγάλη, καθώς δύναται να διαθέτουν προοπτικές ανάπτυξης σε διάφορους τομείς της σύγχρονης κοινωνίας. Ωστόσο υπάρχουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες, εξαιτίας διαφόρων παραγόντων, η αναβίωση των εγκαταλελειμμένων οικισμών κρίνεται αδύνατη.

Σε κάθε περίπτωση, οι περιοχές αυτές, εκτός από τους κατοίκους τους, έφεραν και μία συγκεκριμένη ταυτότητα, γεγονός που έχει άμεση σχέση με τον πολιτισμό, τις αξίες, τα ήθη και τα έθιμα. Ίσως λοιπόν, η επανακατοίκηση των οικισμών αυτών παράλληλα με τη βελτίωση των τοπικών συνθηκών ζωής, να μπορέσει να αποτελέσει αρωγό στη διαφύλαξη των στοιχείων που αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς σε αυτές τις περιοχές (Εικόνα 1).

Εικόνα 1 | Σύφυλλος, ένας μικρός ερειπωμένος οικισμός της Κύπρου.
(<https://city.sigmalive.com/article/2020/6/14/suphullos-o-mikros-ereiropomenos-oikismos-ligo-exo-apo-te-leukosia/>)

Η Ανάδυση του Αφανούς. Μια μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών στην Επαρχία Πάφου.

A . 2 | Πιθανές αιτίες εγκατάλειψης οικισμών

Η εγκατάλειψη τόπων και ιδιαίτερα οικισμών είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο που επηρεάζει πολλές κοινότητες ανά τον κόσμο. Αφορά μια συνδυασμένη επίδραση διαφόρων παραγόντων που συχνά αφήνουν ανεξίτηλα αποτυπώματα στην κοινότητα και το περιβάλλον της κάθε περιοχής. Για τα κυπριακά δεδομένα, η ερήμωση των οικισμών αποτελεί ένα φαινόμενο που ξεκινά πολλά χρόνια πριν. Περιοχές που κάποτε έσφυζαν από ζωή είχαν αρχίσει να απομονώνονται πριν από αιώνες. Ξεκίνησαν να εγκαταλείπονται από τους κατοίκους τους για πολλούς και διαφορετικούς λόγους. Τα αίτια εγκατάλειψης τα οποία είναι είτε ανθρωπογενή είτε φυσικά, πήγαζαν κατά κύριο λόγο από κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς ή ακόμα και περιβαλλοντικούς παράγοντες. Ζητήματα που με την πάροδο του χρόνου μεταβάλλονταν ανάλογα με τη χρονική περίοδο και την κάθε περιοχή ξεχωριστά.

Οι αιτίες εγκατάλειψης οφείλονται σε πολλαπλούς παράγοντες και πάντοτε σχετίζονται με το πλαίσιο και τις συνθήκες ανάπτυξης κάθε συγκεκριμένου οικισμού. Προβλήματα όπως οι πόλεμοι, η πείνα, οι λοιμοί, οι κλιματικές αλλαγές και οι περιβαλλοντικές καταστροφές (π.χ. πλημμύρες, πυρκαγιές) αποτελούν τα βασικότερα αίτια εγκατάλειψης διαφόρων περιοχών μέχρι σήμερα, σε ολόκληρο το νησί (Σαχσαμάνογλου, 2015).

Η εγκατάλειψη, μπορεί επιπρόσθετα να προκύψει από τις κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές που μπορεί να λάβουν χώρα σε κάθε περιοχή ξεχωριστά. Για παράδειγμα η μετατόπιση του πληθυσμού λόγω εξαστισμού ή η αλλαγή του τρόπου ζωής, η μείωση των παραδοσιακών ασχολιών και παραγωγικών διαδικασιών μπορούν να συμβάλουν δραματικά στη μείωση του αριθμού των κατοίκων σε υφιστάμενους

οικισμούς. Ο σύγχρονος τρόπος ζωής παρατηρείται ότι προσελκύει συγκεκριμένες ζώνες διαμονής, όπως είναι τα αστικά κέντρα των πόλεων, τα οποία είναι σε θέση να εξυπηρετήσουν ένα μεγαλύτερο φάσμα αναγκών του ανθρώπου και της καταναλωτικής κοινωνίας.

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, οι πολιτικές αλλαγές διαδραματίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο για την εγκατάλειψη πολλών οικισμών. Οι πολιτικές αποφάσεις και η λανθασμένη διαχείριση των υπαρκτών δεδομένων πολλές φορές οδηγούν σε προβλήματα και έντονες διαμάχες. Το γεγονός αυτό είναι πασιφανές ότι επηρεάζει την οικονομική και την πολιτική σταθερότητα κάθε περιοχής και κατ' επέκταση οδηγεί διάφορες περιοχές στην εγκατάλειψη (Τσιουτή, 2013).

Σε κάθε περίπτωση, η ανάλυση των αιτιών εγκατάλειψης οικισμών απαιτεί μια πολυδιάστατη προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη την επίδραση πολλών παραγόντων. Η κατανόηση των ποικίλων παραγόντων που συντελούν στην εγκατάλειψη οικισμών είναι ζωτικής σημασίας, καθώς μας επιτρέπει να κατανοήσουμε καλύτερα το φαινόμενο και να αναπτύξουμε αποτελεσματικές προσεγγίσεις για την αντιμετώπισή του. Η αντίληψη της ύπαρξης αυτού του σοβαρού φαινομένου μπορεί να οδηγήσει στην ορθή λήψη αποφάσεων για τη στήριξη των πληγείσων κοινοτήτων προς την αειφόρο ανάπτυξη και την επίλυση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν (Εικόνα 2).

Εικόνα 2 | Φοίνικας, το χωριό φάντασμα της επαρχίας Πάφου.
(<https://www.must.com.cy/gr/culture/travel/foinikas-to-xorio-fantasma>)

Η Ανάδυση του Αφανούς. Μια μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών στην Επαρχία Πάφου.

A. 3 | Νομοθετικό Πλαίσιο

Το νομοθετικό πλαίσιο της Κύπρου μπορεί να χαρακτηριστεί ως σύνθετο και ευέλικτο και αναμένεται να ανταποκριθεί στην ιστορία και τον πολιτισμό της χώρας. Παρουσιάζει επιρροές από διάφορες νομικές παραδόσεις και προσπαθεί να προσαρμοστεί σύμφωνα με τα δεδομένα και τις απαιτήσεις του κυπριακού λαού. Σε μια σύντομη επισκόπηση των νόμων, έγινε γνωστό ότι υπάρχουν πλαίσια που καλύπτουν τόσο τα αρχαία μνημεία όσο και τους εγκαταλελειμμένους οικισμούς.

Από το 1936 μ.Χ., στην Κύπρο τίθεται σε ισχύ ο περί Αρχαιοτήτων Νόμος σύμφωνα με τον οποίο τα σημαντικότερα τμήματα που απαρτίζουν την πολιτιστική κληρονομιά του νησιού, μπορούν να ανακηρυχθούν ως αρχαία μνημεία. Η νομοθεσία περιλαμβάνει ένα σύνολο μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος χώρου των αρχαίων μνημείων, αντανακλώντας με αυτόν τον τρόπο τη σημαντική αξία αυτών των τόπων. Ο συγκεκριμένος νόμος αφορά μόνο κτίρια και όχι συγκροτήματα κτιρίων. Όμως γύρω στο 1972 μ.Χ., ψηφίστηκε νέο νομοθετικό πλαίσιο, ένας νέος πολεοδομικός νόμος που ενεργοποιήθηκε το 1990 μ.Χ.. Αφορούσε κτίρια ή συγκροτήματα κτιρίων αλλά και περιοχές με ιδιαίτερο κοινωνικό ή ιστορικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα ο νόμος υπογράμμιζε την ιδιαίτερη σημασία της κήρυξης τόσο οικοδομών ως μεμονωμένων διατηρητέων κτισμάτων όσο και περιοχών ως περιοχές ειδικού χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση, ο βαθμός προστασίας διέφερε ανάλογα με τον τύπο της κήρυξης (κτίσμα ή περιοχή) (Philokyrou-Fiouri-Limbouri, 2012).

Μέρος των τμημάτων που κατέχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελούν και οι εγκαταλελειμμένοι οικισμοί. Παρά το ότι η προαναφερθείσα νομοθεσία περιλαμβάνει σε

κάποιο βαθμό και την προστασία και ανάδειξη ολόκληρων συγκροτημάτων, αυστηρά μέτρα προστασίας φαίνεται να εφαρμόζονται κατά κύριο λόγο μόνο σε μεμονωμένα κτίσματα. Οι οικιστικές περιοχές βρίσκονται σε δευτερεύουσα θέση για άγνωστους μέχρι στιγμής λόγους και περιλαμβάνουν γενικές πρόνοιες για διατήρηση του χαρακτήρα και της ταυτότητας τους χωρίς όμως συγκεκριμένες και αυστηρές νομοθετικές ρυθμίσεις. Ο αριθμός των οικισμών που μελετήθηκαν ως ολοκληρωμένα σύνολα έπειτα από πρωτοβουλία της κυβέρνησης είναι πολύ μικρός. Το κυπριακό σύστημα δεν ανταποκρίνεται τόσο γρήγορα όσο θα έπρεπε στις επιτακτικές ανάγκες των οικισμών. Η ανάγκη για τη διατήρηση αυτών των τόπων κρίνεται ως απαραίτητη, αφού οι απειλές που φαίνεται να αντιμετωπίζουν, διογκώνονται με την πάροδο του χρόνου. Η καθυστέρηση για την εφαρμογή της νομοθεσίας σε οικισμούς που έχουν άμεση ανάγκη για διατήρηση, προστασία και συντήρηση σχετίζεται κατά κύριο λόγο με την αδιαφορία και την έλλειψη ευαισθητοποίησης τόσο των αρμόδιων φορέων όσο και του κοινωνικού συνόλου. Πρόκειται για ένα ζήτημα που βρίσκεται παραγκωνισμένο και επισκιάζεται από άλλα προβλήματα της καθημερινότητας που κρίνονται σημαντικότερα.

Απώτερος σκοπός της έρευνας είναι ο εντοπισμός και η ανάδειξη αυτών των εγκαταλελειμμένων οικισμών, έχοντας ως πεδίο μελέτης την επαρχία Πάφου. Η αναλυτική μελέτη του συγκεκριμένου φαινομένου ενδέχεται να αναδείξει πιο έντονα το φαινόμενο της εγκατάλειψης και να ευαισθητοποιήσει το κοινό και τους αρμόδιους φορείς ώστε να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα πριν είναι πλέον αργά.

‘ Δεύτερο Μέρος

B . 1 | Μέθοδος μελέτης της έρευνας

Η θεωρητική μελέτη που προηγήθηκε, αποτέλεσε τη θεμέλια βάση για περεταίρω ανάλυση του συγκεκριμένου θέματος. Αφορμή για την εμφάνιση της γνώσης για τη συγκεκριμένη θεματική ενότητα, αποτέλεσε το προσωπικό ενδιαφέρον για τους εγκαταλελειμμένους οικισμούς αλλά και το ενδιαφέρον και η εξειδίκευση της επιβλέπουσας καθηγήτριας, Μαρίας Φιλοκύπρου, στο παρόν ζήτημα.

Μέσα από το ψηφιακό αρχείο παραδοσιακής αρχιτεκτονικής της Κύπρου που βρίσκεται άμεσα διαθέσιμο στο διαδίκτυο, www.vernarch.ac.cy, έγινε η απαραίτητη μελέτη και ανάλυση για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας. Ο ιστότοπος περιέχει στοιχεία σχετικά με τους παραδοσιακούς οικισμούς ολόκληρης της Κύπρου σε μορφή κειμένου, χαρτών και φωτογραφιών.

Η παρούσα εργασία, εστιάζει το ενδιαφέρον της στη μελέτη, την εύρεση και την ανάδειξη των εγκαταλελειμμένων οικισμών της επαρχίας Πάφου. Πρόκειται για τη τέταρτη μεγαλύτερη σε έκταση επαρχία του νησιού που όπως διαπιστώνεται, διαθέτει τα περισσότερα εγκαταλελειμμένα χωριά. Για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας εστιάζουμε στην αναλυτική καταγραφή του αριθμού των κατοίκων, στη θρησκεία των κατοίκων, αλλά και στον αριθμό του εναπομείναντος κτιριακού αποθέματος. Τα στοιχεία κάθε τοποθεσίας καταγράφονται από το 1881 μ.Χ. έως και το 2011 μ.Χ. όπου

έγινε η τελευταία καταγραφή του πληθυσμού.

Η ανάλυση των αριθμητικών στοιχείων που αντλείται από το αρχείο VernArch, τα οποία προέρχονται από την απογραφή πληθυσμού του νησιού από το κράτος χρησιμοποιήθηκε για τη δημιουργία πινάκων, γραφημάτων και χαρτών. Μέσα από την μελέτη γνωστοποιούνται τα χωριά που σήμερα θεωρούνται ως εγκαταλελειμμένα. Για τους σκοπούς της έρευνας γίνεται αποδεχτό ότι τα χωριά που διαθέτουν από μηδέν έως και πενήντα κατοίκους στο σύνολο, σήμερα μπορούν να θεωρηθούν ως εγκαταλελειμμένα. Η οπτικοποίηση των αριθμητικών δεδομένων εξάγει αποτελέσματα και συμπεράσματα που μπορούν να συνδεθούν με τους πιθανούς λόγους εγκατάλειψης των χωριών.

Για την ολοκληρωμένη λήψη γνώσης για όλα όσα αφορούν τους εγκαταλελειμμένους οικισμούς αξίζει να μελετηθεί το ζήτημα και πριν το 1881 μ.Χ., δηλαδή πριν από τη χρονολογική περίοδο από όπου ξεκινά η καταγραφή της έρευνας για τη συγκεκριμένη μελέτη. Από τη μελέτη των παραγόμενων αποτελεσμάτων του Gilles Grivaud, είναι εφικτή η προσκόμιση της απαραίτητης προγενέστερης κατάστασης που επικρατούσε στο νησί. Για τη μελέτη των παλαιότερων εγκαταλελειμμένων οικισμών τόσο της Πάφου όσο και ολόκληρης της Κύπρου μελετήθηκε το βιβλίο του Gilles Grivaud με τίτλο, 'Μελέται και Υπομνήματα'. Η περαιτέρω μελέτη και έρευνα της προγενέστερης εποχής γίνεται για επιβεβαίωση των σημερινών στοιχείων και των συμπερασμάτων που εξάγονται από τα σύγχρονα αποτελέσματα της έρευνας.

Η χρήση των απαραίτητων μεθόδων για την αποπεράτωση της εργασίας βοήθησε στην αποτελεσματική ανάλυση των δεδομένων και στην επίτευξη των στόχων

της έρευνας. Η μελέτη και παρουσίαση της συγκεκριμένης μελέτης προσφέρει μια ολοκληρωμένη και αξιόπιστη προσέγγιση επί του θέματος. Η έρευνα βασίζεται σε εγκεκριμένα στοιχεία και η ανάλυση τους παρέχει μια ενημερωμένη βασική γνώση.

Β. 2 | Μελέτη περίπτωσης – Η επαρχία της Πάφου

Η παρούσα έρευνα εστιάζεται στην επαρχία της Πάφου. Πρόκειται για την τέταρτη σε έκταση επαρχία του νησιού με τα περισσότερα εγκαταλελειμμένα χωριά. Ο τόπος καταγωγής μου και το ενδιαφέρον για την αποκόμιση περισσότερων γνώσεων για κάθε μεμονωμένο τμήμα της Πάφου, αποτέλεσαν την αφετηρία για την επικέντρωση της έρευνας στην συγκεκριμένη επαρχία της Κύπρου (Χαριλάου, 2011) (Εικόνα 3).

Εικόνα 3 | Το νησί της Κύπρου. Μελέτη περίπτωσης της επαρχίας Πάφου.
(Προσωπικό Αρχείο)

Η Πάφος καταλαμβάνει περίπου 1390 τετραγωνικά χιλιόμετρα που αποτελεί το 15% της έκτασης της Κύπρου. Η επαρχία ξεχωρίζει για τον μεγάλο αριθμό οικισμών που διαθέτει. Αποτελείται από συνολικά 160 χωριά ακολουθώντας την επαρχία Λευκωσίας που είναι η μεγαλύτερη σε έκταση επαρχία της χώρας και περιλαμβάνει 216 οικισμούς (Εικόνα 4).

Επαρχία	Οικισμοί	Αστικά κέντρα
Λευκωσία	216	0
Λεμεσός	135	0
Λάρνακα	67	0
Πάφος	160	0
Αμμόχωστος	117	0
Κερύνεια	60	0

Εικόνα 4 | Καταγραφή αριθμού οικισμών ανά επαρχία.
(<https://www.vernarch.ac.cy/easyconsole.cfm/id/116>)

Για την υπό μελέτη επαρχία μελετήθηκαν όλα τα αριθμητικά δεδομένα που βρίσκονται αναρτημένα στο αρχείο του VernArch. Με τη σωστή επεξεργασία και την ανάλυση των δεδομένων έγινε μια προσπάθεια εξαγωγής αποτελεσμάτων ώστε να βοηθήσουν στην κατανόηση του σοβαρού ζητήματος της εγκατάλειψης.

B . 3 | Αποτελέσματα της έρευνας

B . 3 . 1 | Εντοπισμός εγκαταλελειμμένων χωριών της Πάφου

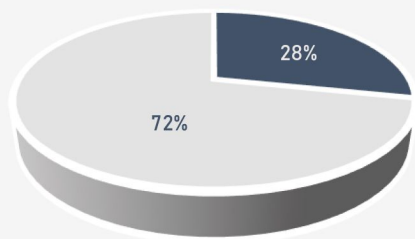
Ως εγκαταλελειμμένες περιοχές αποδεχόμαστε ότι θεωρούνται οι τοποθεσίες με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 50 ατόμων. Για σκοπούς μελέτης οι εγκαταλελειμμένοι οικισμοί χωρίστηκαν στους οικισμούς με κάτω από 50, 20, 10 και 5 ατόμων. Εφόσον δεν εντοπίστηκε ένας ελάχιστος αριθμός κατοίκων που να χαρακτηρίζει μια περιοχή ως εγκαταλελειμμένη, για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας χρησιμοποιείται αυτή η παραδοχή του ορισμού.

Από τα 160 χωριά της επαρχίας Πάφου, τα 44 (δηλ. το 28% όλων των χωριών της επαρχίας) εμφανίζεται με αριθμό κατοίκων μικρότερο από 50 άτομα, τα 28 χωριά (δηλ. το 18% όλων των χωριών της Πάφου) έχουν κάτω από 20 κατοίκους, τα 24 χωριά (δηλ. το 15% όλων των χωριών της Πάφου) κάτω από 10 κατοίκους, ενώ τα 21 χωριά (δηλ. το 14% όλων των χωριών της Πάφου) κάτω από 5 κατοίκους (Εικόνες 5, 6, 7, 8). Ο αριθμός των εγκαταλελειμμένων χωριών της πόλης είναι μεγάλος. Σχεδόν το 25% του συνολικού αριθμού των χωριών της Πάφου συγκαταλέγονται στις περιοχές - φάντασμα ολόκληρου του νησιού. Πρόκειται για οικισμούς που με την πάροδο του χρόνου ερημώνονται και μπορεί να φτάσουν έως και μηδενικό αριθμό κατοίκων.

Πιο συγκεκριμένα, τα εγκαταλελειμμένα χωριά της Πάφου είναι τα εξής (Εικόνα 9): Αγία Μαρίνα Κελοκεδάρων, Άγιος Ισίδωρος, Άγιος Ιωάννης Σαλαμιούς, Ακουρσός, Αναδιού, Κάτω και Πάνω Αρχιμανδρίτα, Βρέτσια, Γεροκηπιά, Ελεδιώ, Ευρέτου, Ζαχαριά, Καραμούληδες, Κάτω Αρόδες, Κιδάσι, Κούρτακα, Λαγούδια, Λαπηθιού, Λειβάδι, Λιζάτα, Λουκρόννου, Μάρωνας, Μελάδια, Μέσανα, Μηλιά, Μούσερε, Μωρό Νερό, Πάνω

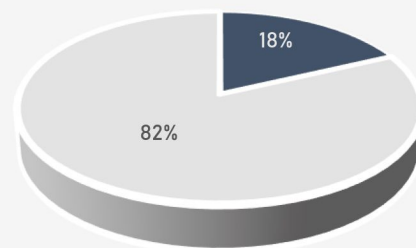
Ακουρδάλια, Πότιμα, Πραιτώρι, Πραστεϊό Κελοκεδάρων, Σαραμά, Σκάρφος, Σουσκίου, Τέρα, Φάλια, Φάσλι, Φιλούσα Κελοκεδάρων, Φιλούσα Χρυσοχούς, Φοίνικας.

Εγκαταλελειμμένα χωριά
με λιγότερο από 50 κατοίκους

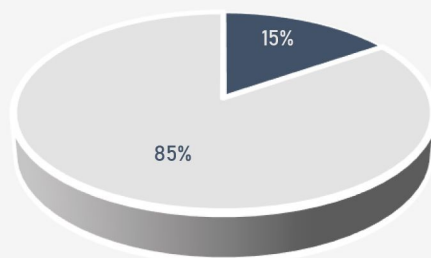
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων <50
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων >50

Εγκαταλελειμμένα χωριά
με λιγότερο από 20 κατοίκους

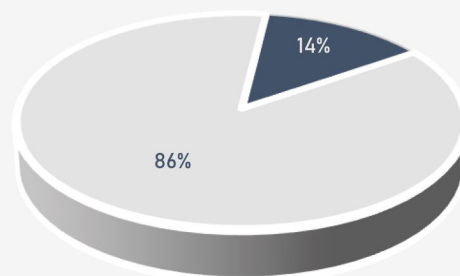
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων <20
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων >20

Εγκαταλελειμμένα χωριά
με λιγότερο από 10 κατοίκους

- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων <10
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων >10

Εγκαταλελειμμένα χωριά
με λιγότερο από 5 κατοίκους

- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων <5
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων >5

Εικόνα 5, 6, 7, 8 | Ποσοστιαία κατανομή εγκαταλελειμμένων και μη εγκαταλελειμμένων οικισμών.
(Προσωπικό αρχείο)

Η Ανάδυση του Αφανούς. Μια μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών στην Επαρχία Πάφου.

Χωριά με σύνολο κατοίκων μικρότερο από 50 άτομα	Χωριά με σύνολο κατοίκων μικρότερο από 20 άτομα	Χωριά με σύνολο κατοίκων μικρότερο από 10 άτομα	Χωριά με σύνολο κατοίκων μικρότερο από 5 άτομα
Αγία Μαρίνα Κελοκεδάρων	Άγιος Ισίδωρος	Άγιος Ισίδωρος	Βρέτσια
Άγιος Ισίδωρος	Αναδιού	Βρέτσια	Γεροκηπιά
Άγιος Ιωάννης Σαλαμιούς	Βρέτσια	Γεροκηπιά	Ευρέτου
Ακουσός	Γεροκηπιά	Ευρέτου	Ζαχαριά
Αναδιού	Ευρέτου	Ζαχαριά	Κιδάσι
Ανδρολύκου	Ζαχαριά	Κιδάσι	Κούρτακα
Αρμίνου	Κιδάσι	Κούρτακα	Λαγούδια
Κάτω Αρχιμανδρίτα	Κούρτακα	Λαγούδια	Λαπηθιού
Πάνω Αρχιμανδρίτα	Λαγούδια	Λαπηθιού	Λειβάδι
Βρέτσια	Λαπηθιού	Λειβάδι	Λιζάτα
Γεροκηπιά	Λειβάδι	Λιζάτα	Λουκρούνου
Ελεδιώ	Λιζάτα	Λουκρούνου	Μάρωνας
Ευρέτου	Λουκρούνου	Μάρωνας	Μελάνδρα
Ζαχαριά	Μάρωνας	Μελάνδρα	Μούσερε
Καραμούλληδες	Μελάδια	Μούσερε	Μωρό Νερό
Κάτω Αρόδες	Μελάνδρα	Μωρό Νερό	Πότιμα
Κιδάσι	Μηλιά	Πότιμα	Σαραμά
Κοιλίνια	Μούσερε	Πραστεϊό Κελοκεδάρων	Σκάρφος
Κούρτακα	Μωρό Νερό	Σαραμά	Φάλια
Λαγούδια	Πότιμα	Σκάρφος	Φάσλι
Λαπηθιού	Πραστεϊό Κελοκεδάρων	Σουσκιού	Φοίνικας
Λειβάδι	Σαραμά	Σουσκιού	
Λιζάτα	Σκάρφος	Φάσλι	
Λουκρούνου	Σουσκιού	Φοίνικας	
Μάρωνας	Φάλια		
Μελάδια	Φάσλι		
Μελάνδρα	Φιλούσα Κελοκεδάρων		
Μέσανα	Φοίνικας		
Μηλιά			
Μούσερε			
Μωρό Νερό			
Πάνω Ακουρδάλια			
Πότιμα			
Πραιτώρι			
Πραστεϊό Κελοκεδάρων			
Σαραμά			
Σκάρφος			
Σουσκιού			
Τέρα			
Φάλια			
Φάσλι			
Φιλούσα Κελοκεδάρων			
Φιλούσα Χρυσοχούς			
Φοίνικας			

Εικόνα 9 | Καταγραφή εγκαταλελειμμένων οικισμών
ανά κατηγορία μελέτης της έρευνας.
(Προσωπικό αρχείο)

Ο μεγάλος αριθμός ερημωμένων χωριών σε μια σχετικά μικρή επαρχία είναι ανησυχητικός και το γεγονός αυτό καθιστά επιτακτική την ανάγκη για μελέτη. Το μεγάλο ποσοστό εγκαταλελειμμένων χωριών οδήγησε στην ανάγκη εντοπισμού και ακριβής χωροθέτησης αυτών των τοποθεσιών μέσα στην επαρχία (Εικόνα 8).

Προβληματισμοί - Ερωτήματα:

- Σε ποια ακριβή τοποθεσία βρίσκονται αυτά τα χωριά, βρίσκονται σε ορεινές ή παραθαλάσσιες περιοχές;
- Είναι χωριά που καταλαμβάνουν μεγάλη ή μικρή έκταση μέσα στην επαρχία;
- Οι περιοχές αυτές είναι ελληνοκυπριακές, τουρκοκυπριακές ή μεικτές;
- Αποτελούν ομαδοποιημένους οικισμούς που σε κάποια συγκεκριμένη χρονολογική περίοδο για ορισμένους σκοπούς ήταν αναγκαία η εγκατάλειψή τους ;

Στις περισσότερες περιπτώσεις, η απόσταση μιας ορεινής περιοχής από το κέντρο και τον πυρήνα της πόλης μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο για την εγκατάλειψη της. Από την άλλη όμως η απόφαση για εγκατάλειψη μιας παραθαλάσσιας περιοχής μπορεί να υποδηλώνει την ανασφάλεια των κατοίκων και την επιθυμία για μετανάστευση σε ένα διαφορετικό μέρος. Η ανάγκη για εύρεση ενός διαφορετικού τρόπου ζωής ίσως να αποτελεί βασική αιτία για εγκατάλειψη τέτοιων τοποθεσιών.

Σε περιπτώσεις εγκατάλειψης μικρών οικισμών, υπάρχει πιθανότητα ερήμωσης τους, ιδιαίτερα όταν οι κοινότητες αυτές ήταν υποανάπτυκτες και δεν κατάφεραν ποτέ να εξελιχθούν με την πάροδο του χρόνου. Για τον σκοπό αυτό ενδέχεται να είχαν

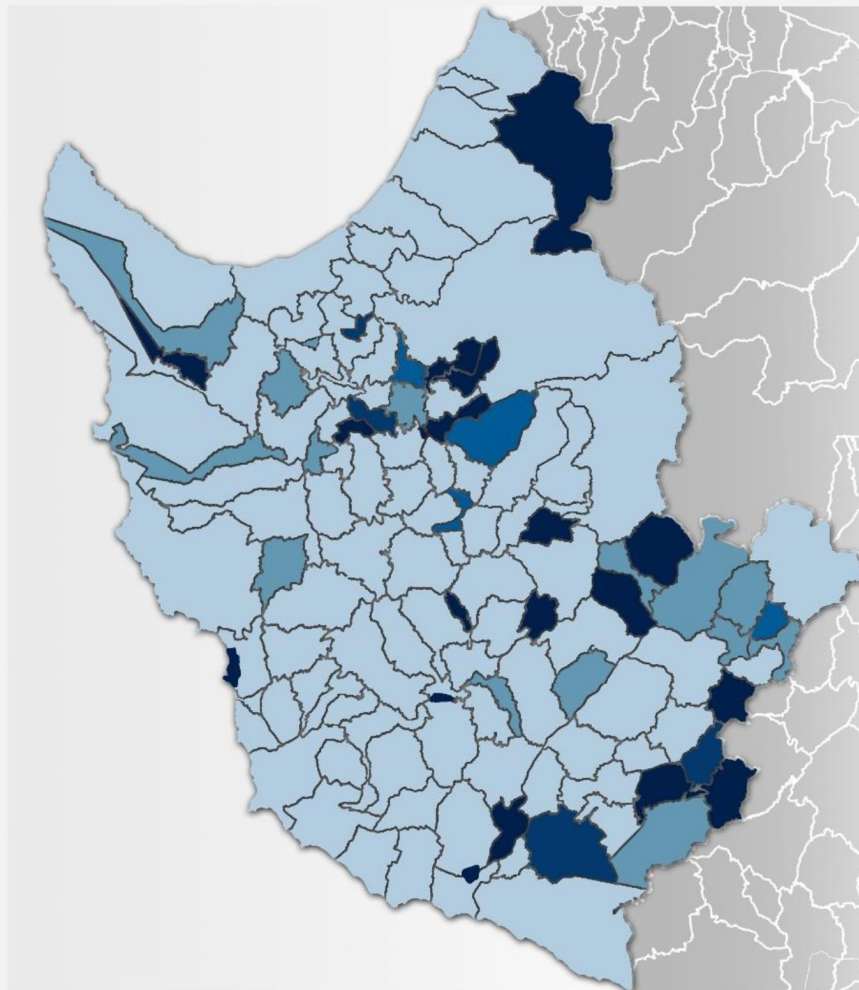

εγκαταλειφθεί. Από την άλλη, οι μεγαλύτεροι σε έκταση εγκαταλελειμμένοι οικισμοί μπορεί να αντιμετωπίζουν άλλα σημαντικά προβλήματα με την πάροδο του χρόνου, τα οποία μπορεί να συνέβαλαν στην ερήμωσή τους. Αυτά τα προβλήματα πιθανόν να αφορούσαν την έλλειψη οικονομικών ευκαιριών, την κλιματική αλλαγή ή άλλα περιβαλλοντικά και κοινωνικοοικονομικά ζητήματα.

Η ομαδοποιημένη εγκατάλειψη γειτονικών περιοχών μπορεί να οφείλεται σε ποικίλους σημαντικούς παράγοντες. Η ερήμωση μπορεί να είναι αποτέλεσμα παρελθοντικών διαμαχών που αντικατοπτρίζουν κρίσιμα σημεία στην ιστορία του νησιού. Η αναγνώριση των ιστορικών σταθμών μπορεί να αποκαλύψει πληροφορίες για τις συνέπειες των συγκρούσεων στην κοινωνία και την οικονομία των περιοχών, καθώς και για τον τρόπο με τον οποίο επηρέασαν την ασφάλεια και την αστάθεια στην περιοχή.

Για τους παραπάνω λόγους είναι αναγκαίος ο εντοπισμός και η ανάδειξη των εγκαταλελειμμένων οικισμών της επαρχίας. Σε μια πρώτη φάση η αναγνώριση και η διαδικασία οπτικοποίησης των δεδομένων βοηθά στην επίλυση ορισμένων αρχικών ερωτημάτων που αφορούν τα ερημωμένα χωριά της επαρχίας (Εικόνα 10).

Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου.

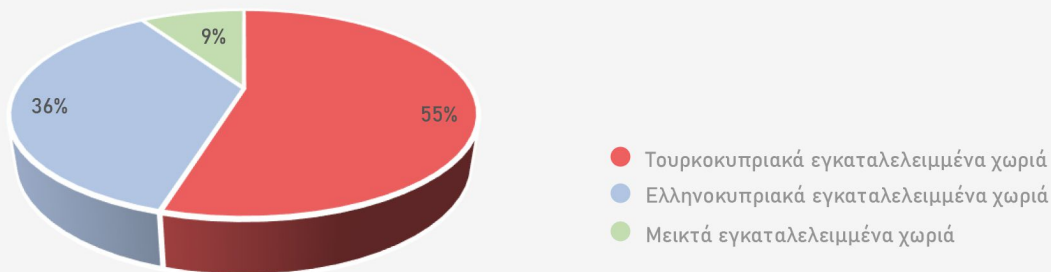
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων μικρότερο από 5 άτομα
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων από 6 ως 10 άτομα
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων από 11 ως 20 άτομα
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων από 21 ως 50 άτομα
- Χωριά με συνολικό αριθμό κατοίκων μεγαλύτερο από 50

Εικόνα 10 | Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου.
(Προσωπικό αρχείο)

Τα ερημωμένα και εγκαταλελειμμένα χωριά, είναι ορατό ότι καταλαμβάνουν μεγάλο τμήμα ολόκληρης της επαρχίας. Τα περισσότερα βρίσκονται μακριά από τα διοικητικά της όρια και σε απόσταση από το αστικό κέντρο της πόλης, γεγονός που μπορεί να αποτέλεσε και τον βασικότερο παράγοντα εγκατάλειψής τους. Λίγοι είναι οι οικισμοί που παρατηρείται ότι είναι εγκαταλελειμμένοι και βρίσκονται στα παράκτια τμήματα της επαρχίας. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την ανησυχία και τον φόβο που είχαν οι κάτοικοι τέτοιων οικισμών. Η επιθυμία τους για εγκατάσταση σε πιο ορεινές περιοχές και πιο κοντά στα διοικητικά όρια της περιφέρειας, είναι εμφανής. Πολλοί ερημωμένοι οικισμοί φαίνεται ότι είναι ομαδοποιημένοι. Τα γειτονικά χωριά ενδέχεται να επηρέασαν αρνητικά το ένα το άλλο ακολουθώντας αλυσιδωτά την πορεία προς την παρακμή και προς την εγκατάλειψη.

Προτού μελετηθούν οι συγκεκριμένες χρονολογικές περίοδοι κατά τις οποίες επήλθε η ερήμωση, αξίζει να διερευνηθεί κατά πόσον αυτά τα χωριά απαρτίζονταν από Ελληνοκύπριους, Τουρκοκύπριους ή αν είχαν κατοίκους μεικτής προέλευσης (Εικόνα 11). Η αναγνώριση της διαφορετικής υπηκοότητας των κατοίκων μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικά συμπεράσματα. Πιο συγκεκριμένα, σε περιπτώσεις όπου τα χωριά κατοικούνταν από Τουρκοκύπριους, πιθανόν να εγκαταλείφθηκαν λόγω εξαναγκασμού μετακίνησής τους σε άλλες περιοχές, από τους ηγέτες του κράτους. Μετά την εισβολή του 1974 μ.Χ. και την Τούρκικη εισβολή στην Κύπρο, κάθε Ελληνοκύπριος έπρεπε να εγκαταλείψει το κατεχόμενο τμήμα του νησιού ενώ κάθε Τουρκοκύπριος έπρεπε να εγκαταλείψει τον τόπο διαμονής του και να μετοικήσει στην κατεχόμενη Κύπρο. Σε κάθε περίπτωση, το θέμα αξίζει να μελετηθεί περαιτέρω. Οι υπόλοιποι οικισμοί εγκαταλείφθηκαν λόγω κάποιου άλλου ιστορικού γεγονότος, ή λόγω κάποιου

Προέλευση των κατοίκων
στα εγκαταλελειμμένα χωριά της Πάφου

Εικόνα 11 | Ποσοστιαία κατανομή οικισμών
σε Τουρκοκυπριακούς, Ελληνοκυπριακούς και Μεικτούς.
(Προσωπικό αρχείο)

κοινωνικού ή περιβαλλοντικού προβλήματος; Το ζήτημα αυτό θα διερευνηθεί σε μεταγενέστερο στάδιο.

Έπειτα από μελέτη των ερμηωμένων τμημάτων της επαρχίας, διαπιστώθηκε ότι το 55% των εγκαταλελειμμένων χωριών της Πάφου, κατοικείται από Τουρκοκύπριους κατοίκους, το 36% από ελληνοκύπριους ενώ το υπόλοιπο 9% των οικισμών διέθετε κατοίκους μεικτής προέλευσης. Με άλλα λόγια εντοπίστηκαν 24 εγκατελελειμμένα τουρκοκυπριακά χωριά, 16 ελληνοκυπριακά και 4 χωριά μεικτής καταγωγής των κατοίκων.

Τουρκοκυπριακά / Ελληνοκυπριακά / Μεικτά Εγκαταλελειμμένα Χωριά :

- Τουρκοκυπριακά εγκαταλελειμμένα χωριά :

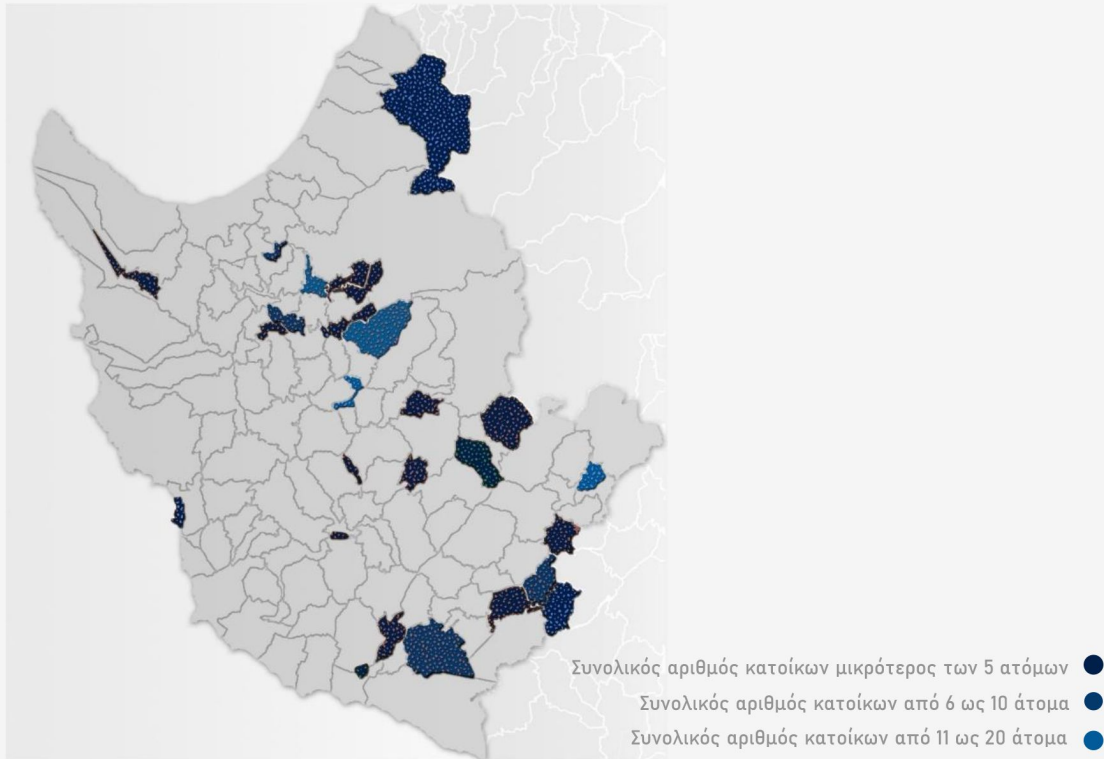
Άγιος Ισίδωρος, Άγιος Ιωάννης Σαλαμιούς, Αναδιού, Ανδρολύκου, Βρέτσια, Ευρέτου, Ζαχαριά, Καραμούλληδες, Κάτω Αρόδες, Κιδάσι, Κούρτακα, Λαπηθιού, Λουκρούνου, Μάρωνας, Μελάδια, Μελάνδρα, Μωρό Νερό, Πρασειό Κελοκεδάρων, Σαραμά, Σουσκιού, Τέρα, Φάλια, Φάσλι, Φοίνικας.

- Ελληνοκυπριακά εγκαταλελειμμένα χωριά :
Αγία Μαρίνα Κελοκεδάρων, Γεροκητιά, Ελεδιώ, Κοιλίνια, Λειβάδι, Μέσανα, Μηλιά, Μούσερε, Πάνω Ακουρδάλια, Πότιμα, Πραιτώρι, Σκάρφος, Φιλούσα Κελοκεδάρων, Φιλούσα Χρυσοχούς.
- Μεικτά εγκαταλελειμμένα χωριά :
Ακουρσός, Πάνω Αρχιμανδρίτα, Λαγούδια, Λιζάτα.

Η κατοίκηση της επαρχίας σε ένα μεγάλο ποσοστό από Τουρκοκύπριους πολίτες, είναι εμφανής. Η κύρια αιτία της εγκατάλειψης των ερημωμένων περιοχών της πόλης επιβεβαιώνεται ότι συνδέεται με την τουρκική εισβολή του 1974 μ.Χ. Αυτό θα διερευνηθεί και χρονολογικά σε μετέπειτα στάδιο της έρευνας.

Στα διαγράμματα που ακολουθούν η ερήμωση των χωριών που διαθέτουν λιγότερο από 20,10 και 5 κατοίκους θα διαφανεί με πιο ξεκάθαρο τρόπο. Ο διαχωρισμός των οικισμών σε αυτές τις κατηγορίες, βοηθά στον εύκολο εντοπισμό της σοβαρότητας του θέματος της εγκατάλειψης της επαρχίας της Πάφου. Όπως διαπιστώνεται, η Πάφος διαθέτει χωριά που έχουν κατοίκους όχι μόνο λιγότερο από 50 άτομα αλλά και λιγότερα από 20, 10 ακόμα και 5. Σε κάθε περίπτωση γίνεται αναγνώριση της προέλευσης αυτών των κατοίκων, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει με μεγαλύτερη ευκολία σε πιο συγκεκριμένα αποτελέσματα.

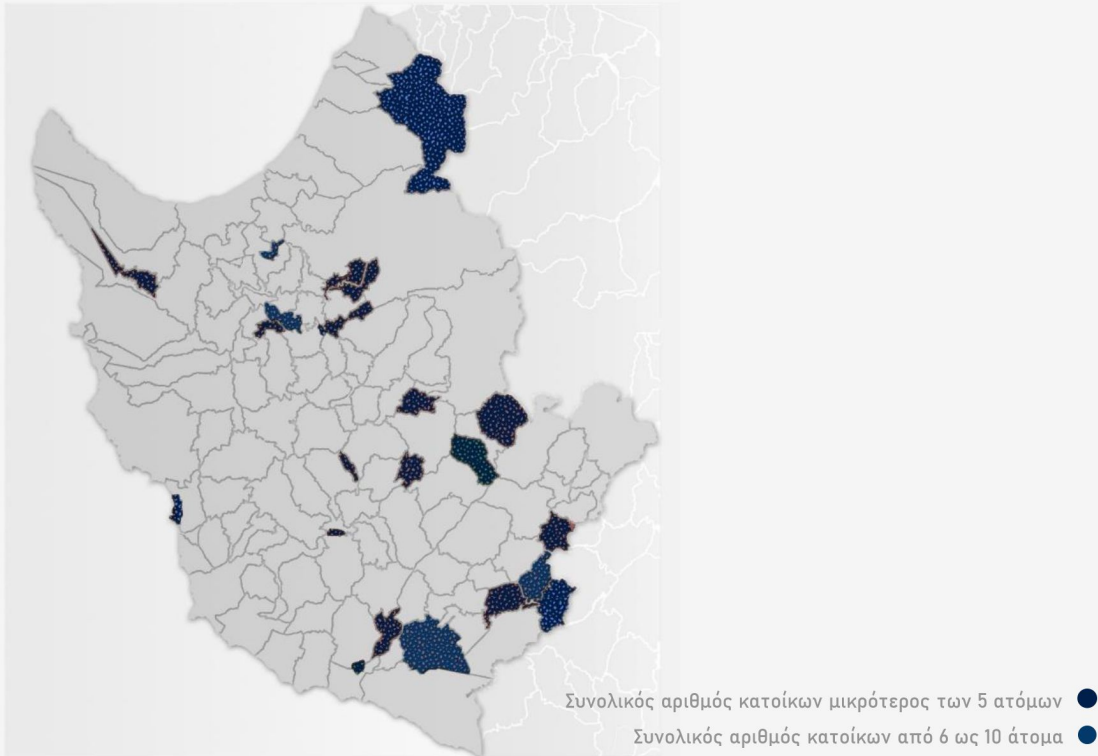
Εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας Πάφου
με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 20 ατόμων.

Εικόνα 12 | Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου
με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 20 ατόμων.
(Προσωπικό αρχείο)

Τα 28 χωριά που απεικονίζονται στην Εικόνα 12, διαθέτουν κατοίκους λιγότερο από 20 άτομα. Ορισμένα από αυτά, είναι ομαδοποιημένα σε συστάδες ενώ άλλα είναι πιο διάσπαρτα τοποθετημένα μέσα στην επαρχία Πάφου. Τα πλείστα ομαδοποιημένα χωριά φαίνεται ότι είναι Τουρκοκυπριακά. Η ομαδοποίηση τους φαίνεται ότι ήταν σκόπιμη για εξασφάλιση αισθήματος ασφάλειας των κατοίκων σε έναν ξένο τόπο.

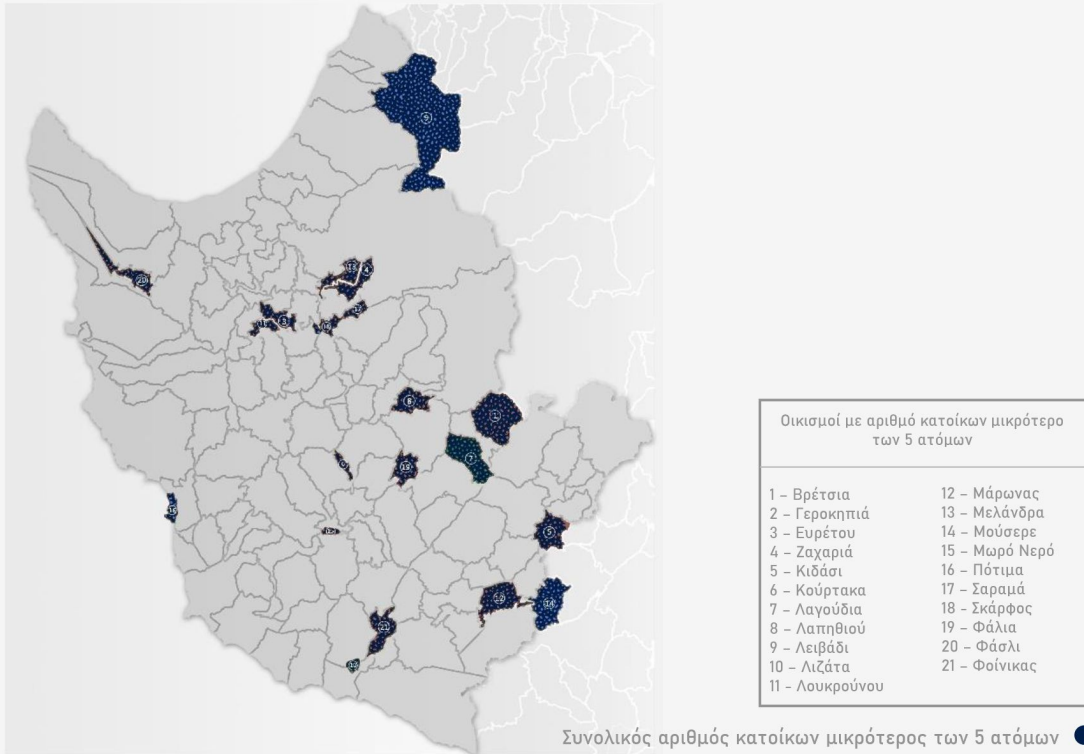
Εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας Πάφου
με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 10 ατόμων.

Εικόνα 13 | Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου
με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 10 ατόμων.
(Προσωπικό αρχείο)

Στον Εικόνα 13, απεικονίζονται συνολικά 24 χωριά. Δηλαδή, μόνο 4 από αυτά διαθέτουν κατοίκους μεταξύ 11 και 20 ατόμων από όσα είδαμε στον προηγούμενο Χάρτη 2. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει, ότι πολλοί από τους εγκαταλελειμμένους οικισμούς είχαν ελάχιστους κατοίκους που με την πάροδο του χρόνου ενδέχεται να μηδενίζονται. Αυτό θα διαπιστωθεί σε επόμενο στάδιο έπειτα από τη μελέτη του πληθυσμού σε πιο πρόσφατες απογραφές.

Εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας Πάφου
με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 5 ατόμων.

Εικόνα 14 | Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου
με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 5 ατόμων.
(Προσωπικό αρχείο)

Ο Εικόνα 14, απεικονίζει τους οικισμούς με τους λιγότερους κατοίκους από όλα τα προηγούμενα. Τα περισσότερα καταλαμβάνουν ορεινές εκτάσεις, και πολύ λίγα βρίσκονται κοντά σε παράκτιες περιοχές. Με μια πρώτη ματιά, τα χωριά αυτά βρίσκονται διάσπαρτα μέσα στην επαρχία ενώ ορισμένα από αυτά είναι ομαδοποιημένα. Η πλειονότητα των οικισμών αυτών αποτελείται από Τουρκοκύπριους κατοίκους. Τα 15 χωριά είναι Τουρκοκυπριακά, τα 4 Ελληνοκυπριακά ενώ τα άλλα 2 αποτελούνται από κατοίκους μεικτής καταγωγής.

B . 3 | Αποτελέσματα της έρευνας

B . 3 . 2 | Σύγκριση των εγκαταλελειμμένων χωριών της επαρχίας Πάφου τότε και σήμερα _ Κατά τον Gilles Grivaud

Κατά την πορεία διεκπεραίωσης της έρευνας, θεωρήθηκε σκόπιμη η μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών του παρελθόντος σύμφωνα με τη μελέτη του G. Grivaud (Grivaud, 1998). Απώτερος σκοπός ήταν η σύγκριση της μελέτης των οικισμών τότε με τα εγκαταλελειμμένα τμήματα της επαρχίας σήμερα.

Ο Grivaud στα πλαίσια μιας εκτενούς επιστημονικής μελέτης για τους οικισμούς του παρελθόντος της Κύπρου ερεύνησε τα εγκαταλελειμμένα χωριά ολόκληρου του νησιού. Έπειτα από μελέτη και ανάγνωση του βιβλίου του, που αναφέρεται διεξοδικά στην παρούσα έρευνα αλλά και των διαφόρων άρθρων που βασίζουν τη συγγραφή τους στα λεγόμενά του, έγινε προσπάθεια εντοπισμού των κοινών τμημάτων της κάθε μελέτης. Κάθε ομοιότητα αλλά και διαφορά ήταν ικανή να οδηγήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την ιστορία αυτών των οικισμών.

Η έρευνα του Grivaud για τα ερημωμένα χωριά του παρελθόντος αναφέρεται στο χρονικό διάστημα μεταξύ του 1550 μ.Χ. έως και το 1881 μ.Χ.. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, τα βασικότερα αίτια που οδήγησαν αυτά τα χωριά προς την εγκατάλειψη, είναι οι επιδημίες και οι βαριές αρρώστιες, οι πόλεμοι αλλά και τα προβλήματα τα οποία προκύπτουν έπειτα από τις κλιματικές εναλλαγές, όπως είναι η Ξηρασία και η καταστροφή των γεωργικών καλλιεργειών (Bintliff –Stöger, 2009).

Έπειτα από μια σύντομη επισκόπηση των ερημωμένων χωριών της Κύπρου ο Grivaud εντόπισε ότι ολόκληρο το νησί κατά το 1375 – 1460 μ.χ., διέθετε 20 ερειπωμένα

χωριά, ενώ το 1460 – 1550 μ.Χ., αυτά αυξήθηκαν στα 70. Με αφετηρία αυτά τα δεδομένα, ο Gilles Grivaud ξεκίνησε τη δική του έρευνα η οποία στο τέλος είχε ως σκοπό τον εμπλουτισμό της γνώσης για οτιδήποτε αφορά τους εγκαταλελειμμένους και ερημωμένους οικισμούς ολόκληρης της Κύπρου (Grivaud, 1998).

Ο Grivaud, κατά τη διερεύνηση των εγκαταλελειμμένων οικισμών μελέτησε κάθε πόλη της Κύπρου ξεχωριστά. Το ίδιο έκανε και για την επαρχία της Πάφου. Για σκοπούς ευκολίας, διαχώρισε την πόλη σε δύο τμηματικές ενότητες, την περιοχή της Πάφου και της Χρυσοχούς. Από τα πρώτα πορίσματα της έρευνας του, διαφάνηκε ότι η επαρχία μέχρι την περίοδο του 1881 μ.Χ., διέθετε συνολικά 71 εγκαταλελειμμένα χωριά από τα οποία τα 51 ανήκαν στην περιοχή της Πάφου και τα υπόλοιπα 20 στην Χρυσοχού (Grivaud, 1998) (Εικόνα 15).

Σύμφωνα με τον Grivaud, η Πάφος είναι μια από τις επαρχίες στις οποίες εντοπίστηκε ένας μεγάλος αριθμός εγκαταλελειμμένων οικισμών συγκριτικά με τις υπόλοιπες επαρχίες της Κύπρου. Το ίδιο πόρισμα εξαγάγεται και από την παρούσα μελέτη, δηλαδή από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων για τα σημερινά ερημωμένα χωριά της πόλης.

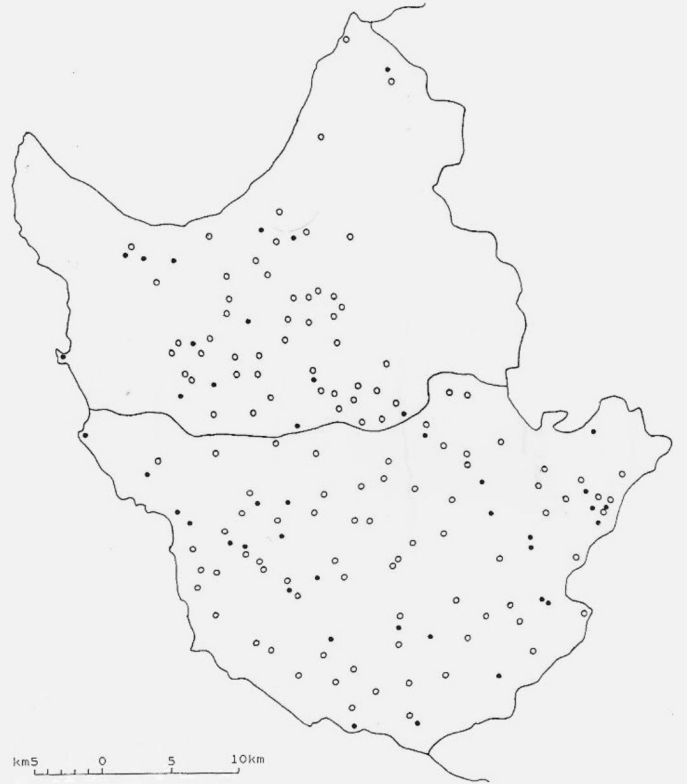
Παρά το γεγονός ότι η Πάφος είναι μια από τις σχετικά μικρές πόλεις του νησιού, φαίνεται ότι από τα παλιά χρόνια, κρύβει πίσω της πολύ μεγάλη ιστορία. Η ιστορία αυτή αναδύεται από το αφανές. Μελετώντας και αναδεικνύοντας τα εγκαταλελειμμένα χωριά της Πάφου, γίνεται γνωστή η ιστορία του παρελθόντος που αποτελεί τη θεμέλια βάση στην οποία στηρίζεται το μέλλον αυτού του τόπου.

<i>Contrée</i>	1200- 1300	1300- 1375	1375- 1460	1460- 1560	1572	1600- 1700	1700- 1800	1600- 1800	1800- 1881	1600- 1881	Total
CA	-	-	-	4	-	-	2	20	3	2	31
ME	1	-	1	6	22	-	4	27	5	17	83
CE	4	-	-	1	4	-	2	21	3	9	44
VI	3	-	-	8	13	2	8	22	4	29	89
PE	1	1	-	15	8	1	12	48	7	23	116
SA	-	-	1	-	3	-	-	2	1	3	10
MA	1	-	-	-	-	-	1	12	2	5	21
LI	1	2	11	3	1	3	3	30	3	9	66
AV	-	-	-	1	-	-	1	1	2	4	9
PA	3	-	1	1	-	-	1	22	-	23	51
CH	-	-	-	2	1	-	-	8	1	8	20
?	2	1	-	32	-	-	-	1	-	6	42
CHY	16	4	14	73	52	6	34	214	31	138	582
%	2,7	0,6	2,4	12,6	9	1	5,8	36,7	5,3	23,7	100

Εικόνα 15 | Συνολική καταγραφή εγκαταλελειμμένων οικισμών κατά την μελέτη του Gilles Grivaud. (Grivaud, 1998 : 255)

Από την παρατήρηση των χαρτών που βρέθηκαν στο αρχείο του Gilles Grivaud, έγινε προσπάθεια αναγνώρισης των εγκαταλελειμμένων οικισμών της εποχής εκείνης. Κατά τη διερεύνηση εντοπίστηκε ότι σχεδόν όλα τα χωριά της Πάφου παραμένουν με την ίδια ονομασία από τότε έως και σήμερα (Εικόνα 16). Όμως, ποια χωριά από αυτά διατηρούν σταθερό τον αριθμό των κατοίκων τους και ποια είναι αυτά που δηλώνονται ως ερημωμένα κατά την περίοδο του 1550 μ.Χ. έως το 1881 μ.Χ.; Η Εικόνα 17, απεικονίζει όλα τα ερημωμένα και μη ερημωμένα χωριά της Πάφου, συμβολίζοντάς τα κάθε φορά με διαφορετικό τρόπο. Τα 43 χωριά εμφανίζονται ως εγκαταλελειμμένα ενώ τα υπόλοιπα ως μη εγκαταλελειμμένα (Grivaud, 1998).

Τα χωριά της Πάφου κατά την περίοδο 1550 – 1881 μ.Χ.

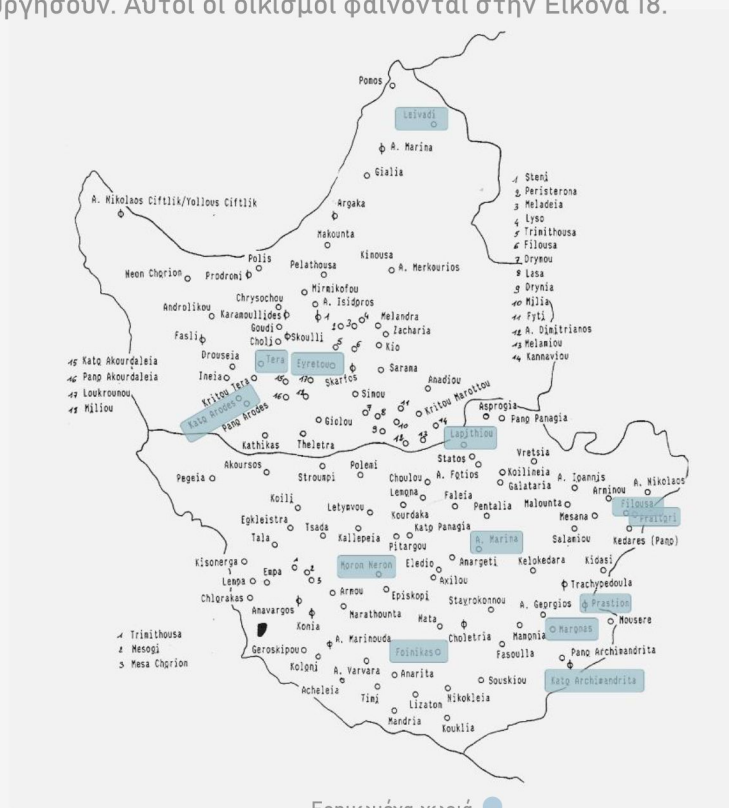

Χωριά που διατηρήθηκαν ○ Χωριά που ερημώθηκαν ●

Εικόνα 16 | Καταγραφή των οικισμών της επαρχίας Πάφου κατά την περίοδο 1550 – 1881 μ.Χ. ((Grivaud, 1998 : 576))

Εικόνα 17 | Τα χωριά της Πάφου που διατηρήθηκαν ή ερημώθηκαν κατά την περίοδο 1550 – 1881 μ.Χ. ((Grivaud, 1998 : 577))

Πολλά από τα εγκαταλελειμμένα χωριά της εποχής εκείνης, εμφανίζονται να είναι κοινά με αυτά που βρέθηκαν να είναι ερημωμένα σήμερα. Εντοπίστηκαν συνολικά 13 χωριά που βρίσκονται σε κατάσταση εγκατάλειψης από το 1880 μ.Χ. έως και σήμερα. Όπως όλα δείχνουν, αυτοί οι οικισμοί με την πάροδο του χρόνου δεν κατάφεραν να ανακάμψουν. Καμιά ενέργεια δεν έγινε για να αποκτήσουν ξανά ζωή και να επαναλειτουργήσουν. Αυτοί οι οικισμοί φαίνονται στην Εικόνα 18.

Βρέθηκαν συνολικά 13 εγκαταλελειμμένα χωριά παραμένουν ερημωμένα από το 1880 μ.Χ. έως και σήμερα.

Εικόνα 18 | Κοινά εγκαταλελειμμένα χωριά του τότε και του σήμερα.
(Grivaud, 1998 : 576 & προσωπική επεξεργασία)

Είναι γεγονός ότι ορισμένα από τα χωριά που εντόπισε ο Grivaud, εμφανίζονται ως εγκαταλελειμμένα έως και σήμερα. Η περεταιίρω μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών του παρελθόντος εμφάνισε ενδιαφέροντα αποτελέσματα, όμως σε ορισμένα σημεία η σύγκριση του παρελθόντος με το παρόν περιπλέκει τα δεδομένα. Μερικά από τα χωριά, ενώ έως το 1880 μ.Χ. εμφανίζονται ως χωριά - φαντάσματα, σε μετέπειτα στάδιο φαίνεται ότι ξαφνικά αποκτούν πληθυσμό ο οποίος ξανά με την πάροδο του χρόνου εγκαταλείπει την περιοχή. Μια τέτοια περίπτωση ήταν το χωριό Λαπηθιού (Εικόνα 17). Σε άλλες περιπτώσεις, ορισμένα από αυτά τα χωριά που εντόπισε ο Grivaud ως εγκαταλελειμμένα μέχρι και το 1880 μ.Χ., στη σύγχρονη περίοδο φαίνεται να είναι χωριά που από το 1880 μ.Χ. και έπειτα επαναλειτούργουν και ο αριθμός των κατοίκων τους ξαφνικά αυξάνεται και παραμένει ενεργός έως και σήμερα. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το χωριό Κάτω Αρόδες (Εικόνα 19). Τέτοια ευρήματα μπορεί να είναι ακόμη και παραπλανητικά και δημιουργούν ερωτήματα αφήνοντας κάποια κενά στην έρευνα για τη σύγκριση των εγκαταλελειμμένων οικισμών του παρελθόντος με αυτών του σήμερα.

	Συνολικός αριθμός ανδρών και γυναικών														
Χ Ω Ρ Ι Ο	1881	1891	1901	1911	1921	1931	1946	1956	1960	1973	1976	1982	1992	2001	2011
Κάτω Αρόδες	148	249	250	292	331	296	475	491	432	559	53	54	20	19	39
Λαπηθιού	147	126	125	127	111	108	146	164	156	203	2	8	0	0	0

Εικόνα 19 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων στα χωριά Κάτω Αρόδες και Λαπηθιού.
(www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)

Η σύγκριση των αποτελεσμάτων της έρευνας, με την έρευνα του Grivaud ήταν απαραίτητη, εφόσον ο Grivaud είχε μελετήσει με συστηματικό και λεπτομερή τρόπο το ίδιο θέμα στο παρελθόν. Μεταξύ των δύο ερευνών βρέθηκαν ομοιότητες αλλά και διαφορές, γεγονός που επιβεβαιώνει την αξιοπιστία των δεδομένων και ενισχύει την κατανόηση του επί μελέτη θέματος. Τόσο οι ομοιότητες όσο και οι διαφορές που εντοπίστηκαν χρήζουν περεταιίρω έρευνας και ανοίγουν το δρόμο για μελέτη στο συγκεκριμένο τομέα. Ίσως να αποτελούν την αφετηρία για μελλοντική διερεύνηση και εξέλιξη του πεδίου αυτού.

B . 3 | Αποτελέσματα της έρευνας

B . 3 . 3 | Καταγραφή & Ανάλυση Δεδομένων των εγκαταλελειμμένων οικισμών

_ Όπως αυτά εντοπίζονται σήμερα

Για την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας και την εξαγωγή των ορθών συμπερασμάτων σχετικά με τους οικισμούς που εμφανίζονται ως εγκαταλελειμμένοι, διερευνήθηκαν και αναλύθηκαν τα δεδομένα που διατίθενται στη σελίδα του VernArch και προέκυψαν από τις απογραφές του πληθυσμού του νησιού από τη στατιστική υπηρεσία από το 1880 μ.Χ. μέχρι σήμερα. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο παρουσιάζονται όλα τα αριθμητικά δεδομένα έπειτα από την απαραίτητη επεξεργασία που υποβλήθηκαν. Παρουσιάζονται σχετικοί πίνακες και γραφικές παραστάσεις που αναλύουν με λεπτομέρεια την πορεία των οικισμών με την πάροδο του χρόνου. Αυτές οι γραφικές βοηθούν στην κατανόηση των τάσεων και των παραγόντων που συνέβαλαν στην ερήμωση των οικισμών και παρέχουν το πλαίσιο για τη συνέχιση της ανάλυσης και τη λήψη συμπερασμάτων.

Η παρουσίαση των στοιχείων αναφορικά με την αύξηση και τη μείωση του συνολικού πληθυσμού και τη θρησκευτική τους σύνθεση, μπορεί να προσφέρει μια πλήρη εικόνα της εξέλιξης των οικισμών στην Κύπρο. Μέσα από αυτά τα δεδομένα, αποκαλύπτονται τα χωριά που ερημώθηκαν με την πάροδο του χρόνου και η πορεία τους δια μέσω των αιώνων. Κάποια από αυτά εγκαταλείφθηκαν εντελώς, ενώ άλλα παρέμειναν με λιγότερους κατοίκους. Η επεξεργασία των δεδομένων αναδεικνύει ταυτόχρονα και τις χρονικές περιόδους κατά τις οποίες εντοπίζεται η μείωση του πληθυσμού τους. Μεγάλο ενδιαφέρον αποτελεί η εξέταση χρονικών πλαισίων που ενδέχεται να συμπίπτουν με σημαντικά ιστορικά γεγονότα του νησιού, όπως είναι οι

πολιτικές αλλαγές, καθώς μπορεί να έχουν επηρεάσει τη ζωή και την κοινωνική δομή των κατοίκων. Με αυτόν τον τρόπο, η επεξεργασία των στοιχείων μπορεί να αποκαλύψει πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία και την εξέλιξη των κοινοτήτων στο νησί.

Η ανάλυση των δεδομένων στηρίχθηκε στο διαχωρισμό των ερειπωμένων χωριών σε τέσσερις ομάδες, δηλαδή σε χωριά που διαθέτουν λιγότερους από 50, 20, 10 και 5 κατοίκους αντίστοιχα. Σκοπός είναι η ανάδειξη της εγκατάλειψης σε αυτές τις περιοχές με μεγαλύτερη σαφήνεια. Μέσα από την επεξεργασία των δεδομένων αναδεικνύονται ορισμένες κοινότητες που έχουν υποστεί σημαντική μείωση του πληθυσμού τους και έχουν φτάσει σε σημείο που να κινδυνεύουν με πλήρη εγκατάλειψη. Ο διαχωρισμός αυτός, διευκολύνει την κατανόηση του προβλήματος από τον αναγνώστη, αναδεικνύοντας τη σοβαρότητα της κατάστασης.

Ανάλυση του συνολικού αριθμού των κατοίκων :

Οι ακατέργαστες πληροφορίες που λήφθηκαν ανά χρονική περίοδο, έπειτα από την κατάλληλη επεξεργασία είναι δυνατό να αποδώσουν μια γενικότερη και πιο σημαντική εικόνα για την εξέλιξη των οικισμών της Πάφου. Η παρουσίαση αυτών των δεδομένων μπορεί να αποκαλύψει τις τάσεις στη μετακίνηση του πληθυσμού, αλλά και τις επιπτώσεις των ιστορικών γεγονότων που εκτυλίχθηκαν στο νησί σε κάθε ξεχωριστή χρονική περίοδο.

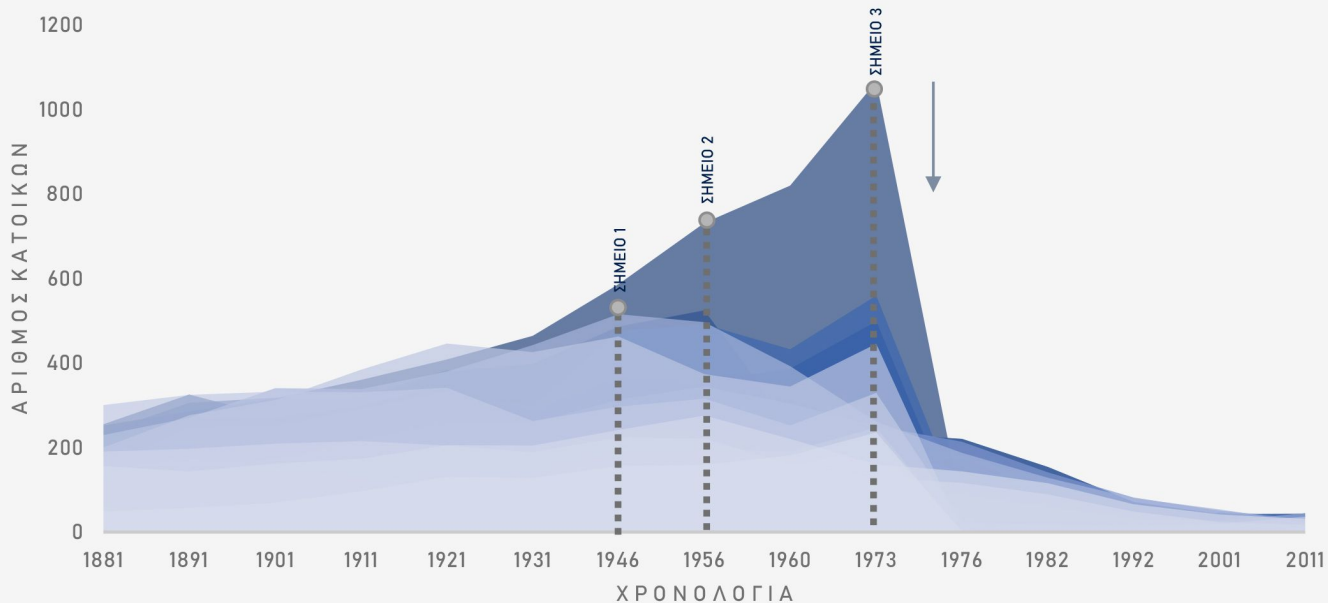
Χωριά με σύνολο κατοίκων μικρότερο από 50 άτομα

Συνολικός αριθμός ανδρών και γυναικών

	1881	1891	1901	1911	1921	1931	1946	1956	1960	1973	1976	1982	1992	2001	2011
Αγία Μαρίνα Κελοκεδάρων	139	157	176	187	200	222	239	253	291	168	172	99	49	31	37
Άγιος Ισίδωρος	70	64	67	52		44	46	46	38		4	8	2	10	7
Άγιος Ιωάννης Σαλαμιούς	252	285	316	360	408	464	586	731	819	1065	52	108	49	33	29
Ακουρσός	160	155	183	190	176	163	186	178	194	330	54	44	48	38	22
Αναδιού	153	176	190	202	195	163	180	177	203	264	0	0	0	6	17
Ανδρολύκου	255	325	272	296	351	289	365	357	385	498	14	12	11	2	34
Αρμίνου	207	271	270	306	379	397	486	524	250	176	148	106	48	26	24
Κάτω Αρχιμανδρίτα	80	66	85	70	83	82	58	71	41	233	220	154	71	42	43
Πάνω Αρχιμανδρίτα	91	99	135	158	180	208	284	343	317	233	220	154	71	42	43
Βρέτσια	235	305	317	319	383	355	395	328	386	498	5	3	3	0	1
Γεροκηπιά	0	12	11	23	24	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ελεδιώ	113	116	153	143	131	114	160	114	117	73	71	46	31	22	44
Ευρέτου	115	123	130	118	139	125	143	153	125	165	13	2	4	5	3
Ζαχαριά	56	72	83	91	97	92	116	119	89	116	0	0	0	0	0
Καραμούλληδες	51	34	39	61	53	47	58	48	83	109	4	17	12	46	33
Κάτω Αρόδες	148	249	250	292	331	296	475	491	432	559	53	54	20	19	39
Κιδάσι	142	116	150	156	180	175	142	119	162	208	5	3	7	11	0
Κοιλίνα	117	141	170	150	184	194	267	252	229	193	144	124	53	42	39
Κούρτακα	53	59	33	33	33	28	41	64	38	0	0	2	0	7	3
Λαγούδια	0	12	10	10	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Λαπηθιού	147	126	125	127	111	108	146	164	156	203	2	8	0	0	0
Λειβάδι	80	113	124	130	140	197	244	0	0	0	0	0	0	0	0
Λιζάτα	13	8	6	19	12	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Λουκρούνου	50	67	55	67	34	36	39	36	35	0	0	0	0	0	4
Μάρwanας	108	100	121	110	128	119	112	112	108	137	0	0	0	0	0
Μελάδια	150	177	158	167	192	163	166	142	134	176	22	9	8	19	17
Μελάνδρα	125	124	141	135	171	184	226	194	204	264	0	0	0	0	2
Μέσανα	129	163	172	219	259	258	313	344	304	250	213	141	81	50	31
Μηλιά	111	78	77	99	81	47	58	22	35	27	18	21	11	5	14
Μούσπερε	32	37	54	71	101	121	123	103	69	40	26	4	0	0	2
Μωρό Νερό	32	55	55	46	39	30	36	10	0	0	0	0	0	0	0
Πάνω Ακουρδάλια	82	66	75	89	94	94	114	122	102	93	87	61	32	26	44
Πότιμα	0	33	34	11	11	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Πραιτώρι	229	270	340	338	379	442	515	496	392	261	187	128	80	53	23
Πραστειό Κελοκεδάρων	65	76	54	63	88	68	71	46	83	0	0	1	0	8	
Σαραμά	104	113	111	80	73	95	109	107	92	121	10	0	0	0	2
Σκάρφος	13	2	0	0	11	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σουσικίου	200	276	312	384	446	425	462	373	344	445	0	0	0	2	10
Τέρα	300	324	332	330	341	262	296	315	252	329	24	17	11	19	36
Φάλια	134	140	154	130	126	137	201	197	190	247	0	0	0	4	2
Φάσλι	60	41	44	46	68	39	70	10	76	99	5	0	0	0	0
Φιλούσα Κελοκεδάρων	190	197	209	215	204	188	224	221	160	129	116	89	48	23	17
Φιλούσα Χρυσοχούς	156	143	162	173	205	204	241	275	220	160	143	115	65	41	31
Φοϊνίκας	48	57	69	96	130	128	156	159	181	235	1	2	0	0	0

Εικόνα 20 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 50. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)

Ο συνολικός αριθμός των κατοίκων με την πάροδο του χρόνου
Χωριά της Πάφου με Συνολικό Αριθμό κατοίκων <50

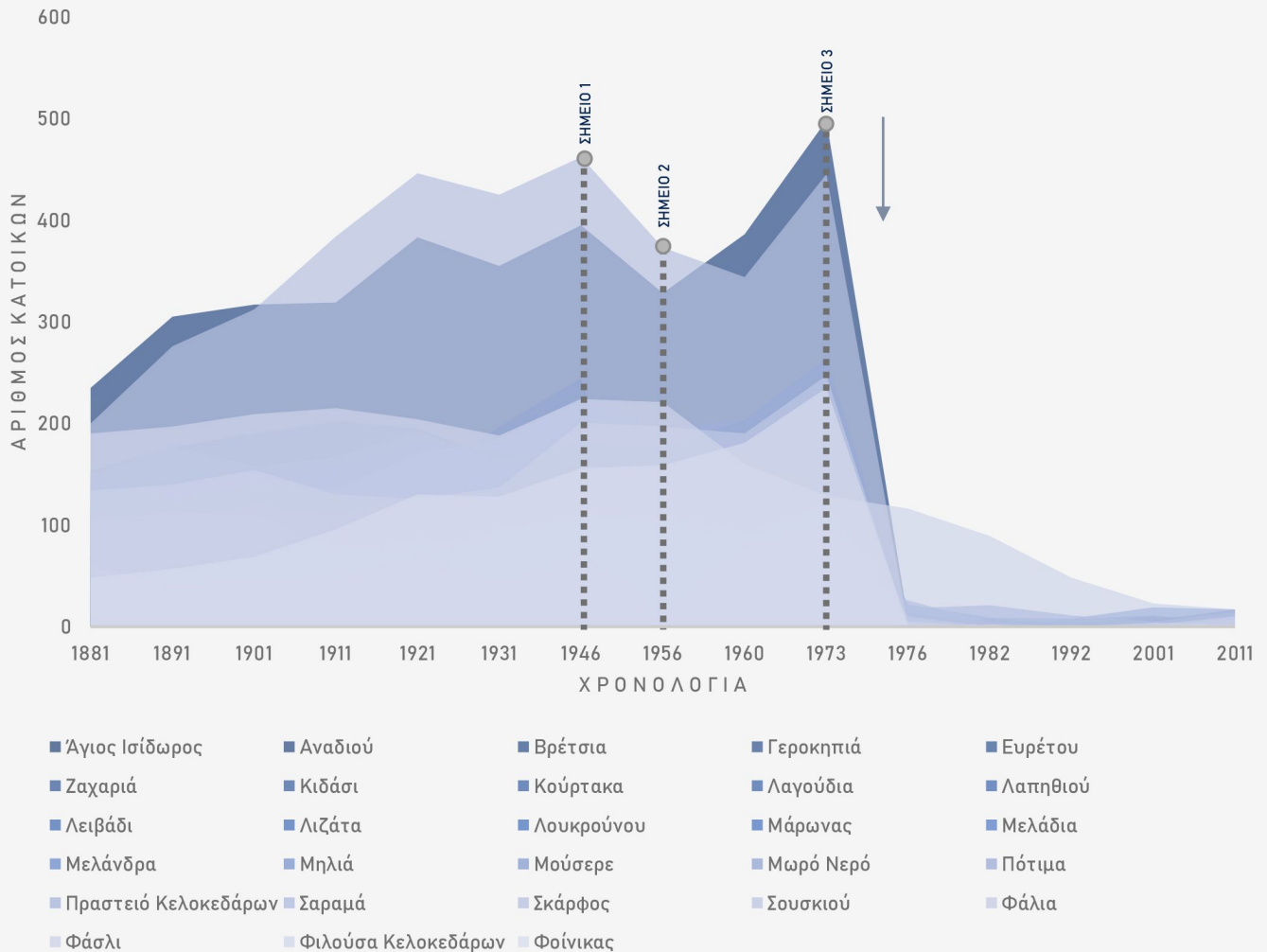
■ Αγία Μαρίνα Κελοκεδάρων	■ Άγιος Ισίδωρος	■ Άγιος Ιωάννης Σαλαμιούς	■ Ακουρσός
■ Αναδιού	■ Ανδρολύκου	■ Αρμίνου	■ Κάτω Αρχιμανδρίτα
■ Πάνω Αρχιμανδρίτα	■ Βρέτσια	■ Γεροκηπιά	■ Ελεδιώ
■ Ευρέτου	■ Ζαχαριά	■ Καραμουλληδες	■ Κάτω Αρόδες
■ Κιδάσι	■ Κοιλίνια	■ Κούρτακα	■ Λαγούδια
■ Λαπηθιού	■ Λειβάδι	■ Λιζάτα	■ Λουκρύνου
■ Μάρωνας	■ Μελάδια	■ Μελάνδρα	■ Μέσανα
■ Μηλιά	■ Μούσερε	■ Μωρό Νερό	■ Πάνω Ακουρδάλια
■ Πότιμα	■ Πραιτώρι	■ Πραστειό Κελοκεδάρων	■ Σαραμά
■ Σκάρφος	■ Σουσκιού	■ Τέρα	■ Φάλια
■ Φάσλι	■ Φιλούσα Κελοκεδάρων	■ Φιλούσα Χρυσοχούς	■ Φοίνικας

Εικόνα 21 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 50.
(Προσωπικό αρχείο)

Χωριά με σύνολο κατοίκων μικρότερο από 20 άτομα															
Συνολικός αριθμός ανδρών και γυναικών															
	1881	1891	1901	1911	1921	1931	1946	1956	1960	1973	1976	1982	1992	2001	2011
Άγιος Ισίδωρος	70	64	67	52		44	46	46	38		4	8	2	10	7
Αναδιού	153	176	190	202	195	163	180	177	203	264	0	0	0	6	17
Βρέτσια	235	305	317	319	383	355	395	328	386	498	5	3	3	0	1
Γεροκηπιά	0	12	11	23	24	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ευρέτου	115	123	130	118	139	125	143	153	125	165	13	2	4	5	3
Ζαχαριά	56	72	83	91	97	92	116	119	89	116	0	0	0	0	0
Κιδάσι	142	116	150	156	180	175	142	119	162	208	5	3	7	11	0
Κούρτακα	53	59	33	33	33	28	41	64	38	0	0	2	0	7	3
Λαγούδια	0	12	10	10	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Λαπηθιού	147	126	125	127	111	108	146	164	156	203	2	8	0	0	0
Λειβάδι	80	113	124	130	140	197	244	0	0	0	0	0	0	0	0
Λιζάτα	13	8	6	19	12	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Λουκρούνου	50	67	55	67	34	36	39	36	35	0	0	0	0	0	4
Μάρωνας	108	100	121	110	128	119	112	112	108	137	0	0	0	0	0
Μελάδια	150	177	158	167	192	163	166	142	134	176	22	9	8	19	17
Μελάνορα	125	124	141	135	171	184	226	194	204	264	0	0	0	0	2
Μηλιά	111	78	77	99	81	47	58	22	35	27	18	21	11	5	14
Μούσερε	32	37	54	71	101	121	123	103	69	40	26	4	0	0	2
Μωρό Νερό	32	55	55	46	39	30	36	10	0	0	0	0	0	0	0
Πότιμα	0	33	34	11	11	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Πραστεϊό Κελοκεδάρων	65	76	54	63	88	68	71	46	83	0	0	0	1	0	8
Σαραμά	104	113	111	80	73	95	109	107	92	121	10	0	0	0	2
Σκάρφος	13	2	0	0	11	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σουσκιού	200	276	312	384	446	425	462	373	344	445	0	0	0	2	10
Φάλια	134	140	154	130	126	137	201	197	190	247	0	0	0	4	2
Φάσλι	60	41	44	46	68	39	70	10	76	99	5	0	0	0	0
Φιλούσα Κελοκεδάρων	190	197	209	215	204	188	224	221	160	129	116	89	48	23	17
Φοίνικας	48	57	69	96	130	128	156	159	181	235	1	2	0	0	0

Εικόνα 22 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 20. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)

Ο συνολικός αριθμός των κατοίκων με την πάροδο του χρόνου
Χωριά της Πάφου με Συνολικό Αριθμό κατοίκων <20

Εικόνα 23 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 20. (Προσωπικό αρχείο)

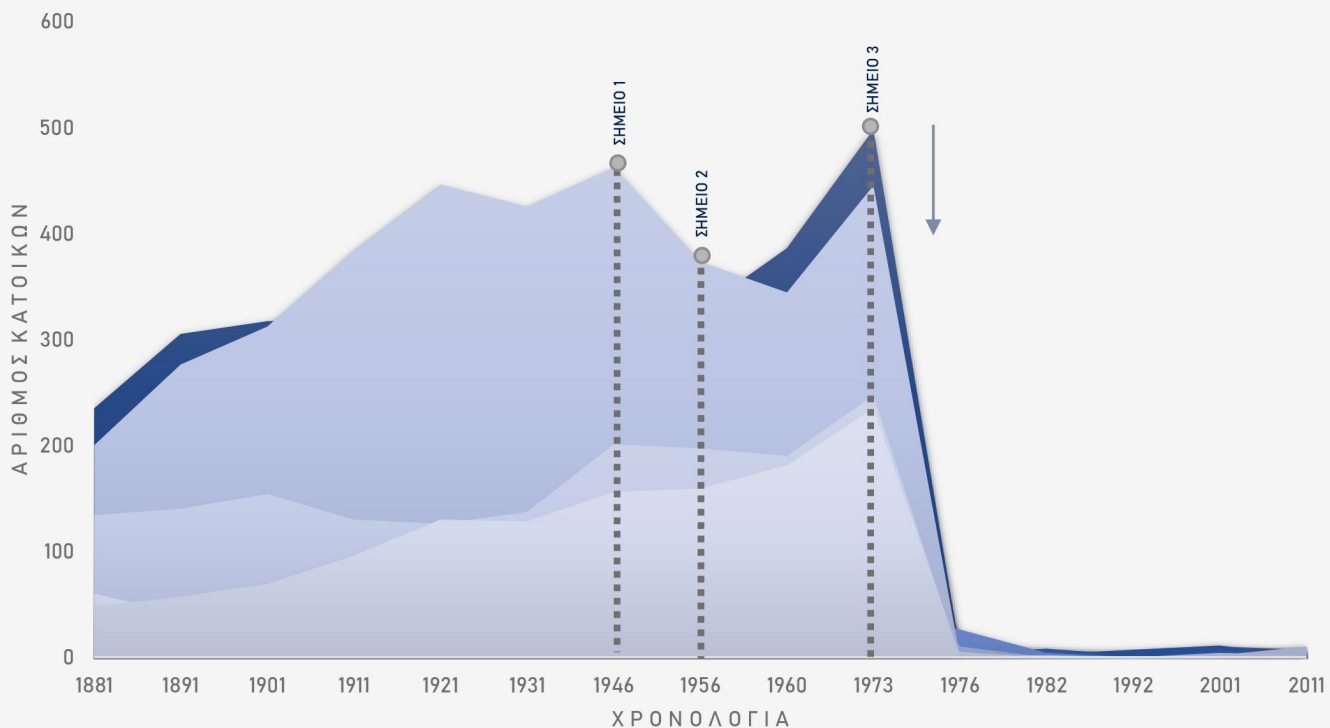
Χωριά με σύνολο κατοίκων μικρότερο από 10 άτομα

Συνολικός αριθμός ανδρών και γυναικών

	1881	1891	1901	1911	1921	1931	1946	1956	1960	1973	1976	1982	1992	2001	2011
Άγιος Ισίδωρος	70	64	67	52		44	46	46	38		4	8	2	10	7
Βρέτσια	235	305	317	319	383	355	395	328	386	498	5	3	3	0	1
Γεροκηπιά	0	12	11	23	24	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ευρέτου	115	123	130	118	139	125	143	153	125	165	13	2	4	5	3
Ζαχαριά	56	72	83	91	97	92	116	119	89	116	0	0	0	0	0
Κιδάσι	142	116	150	156	180	175	142	119	162	208	5	3	7	11	0
Κούρτακα	53	59	33	33	33	28	41	64	38	0	0	2	0	7	3
Λαγούδια	0	12	10	10	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Λαπηθιού	147	126	125	127	111	108	146	164	156	203	2	8	0	0	0
Λειβάδι	80	113	124	130	140	197	244	0	0	0	0	0	0	0	0
Λιζάτα	13	8	6	19	12	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Λουκρούνου	50	67	55	67	34	36	39	36	35	0	0	0	0	0	4
Μάρωνας	108	100	121	110	128	119	112	112	108	137	0	0	0	0	0
Μελάνδρα	125	124	141	135	171	184	226	194	204	264	0	0	0	0	2
Μούσερε	32	37	54	71	101	121	123	103	69	40	26	4	0	0	2
Μωρό Νερό	32	55	55	46	39	30	36	10	0	0	0	0	0	0	0
Πότιμα	0	33	34	11	11	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Πραστεϊό Κελοκεδάρων	65	76	54	63	88	68	71	46	83	0	0	0	1	0	8
Σαραμά	104	113	111	80	73	95	109	107	92	121	10	0	0	0	2
Σκάρφος	13	2	0	0	11	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σουσκιού	200	276	312	384	446	425	462	373	344	445	0	0	0	2	10
Φάλια	134	140	154	130	126	137	201	197	190	247	0	0	0	4	2
Φάσλι	60	41	44	46	68	39	70	10	76	99	5	0	0	0	0
Φοίνικας	48	57	69	96	130	128	156	159	181	235	1	2	0	0	0

Εικόνα 24 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 10. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)

Ο συνολικός αριθμός των κατοίκων με την πάροδο του χρόνου
Χωριά της Πάφου με Συνολικό Αριθμό κατοίκων <10

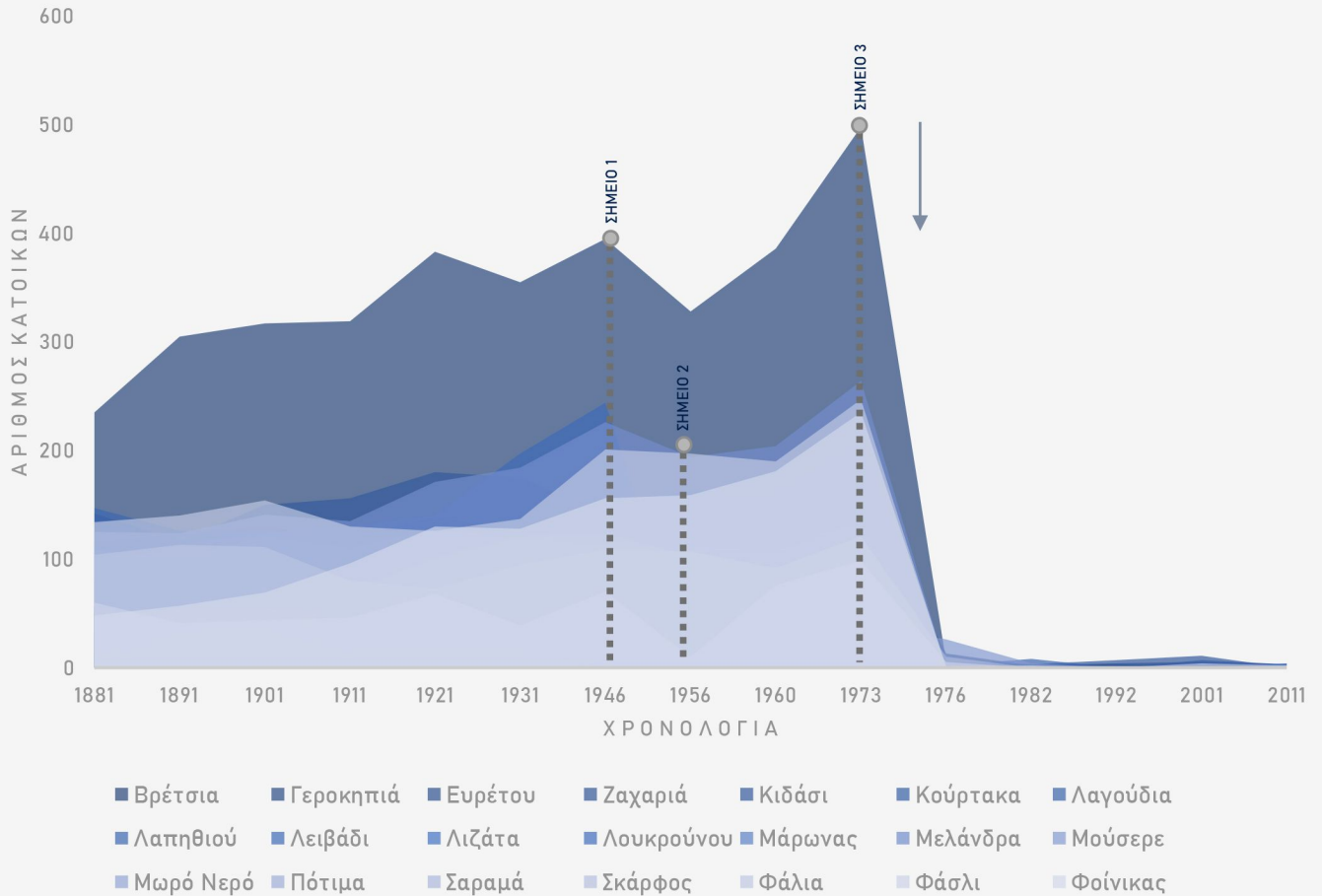
■ Άγιος Ισίδωρος	■ Βρέτσια	■ Γεροκηπιά	■ Ευρέτου	■ Ζαχαριά
■ Κιδάσι	■ Κούρτακα	■ Λαγούδια	■ Λαπηθιού	■ Λειβάδι
■ Λιζιάτα	■ Λουκρούνου	■ Μάρωνας	■ Μελάνδρα	■ Μούσσερε
■ Μωρό Νερό	■ Πότιμα	■ Πραστειό Κελοκεδάρων	■ Σαραμά	■ Σκάρφος
■ Σουσκιού	■ Φάλια	■ Φάσλι	■ Φοίνικας	

Εικόνα 25 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 10. (Προσωπικό αρχείο)

	Χωριά με σύνολο κατοίκων μικρότερο από 5 άτομα														
	Συνολικός αριθμός ανδρών και γυναικών														
	1881	1891	1901	1911	1921	1931	1946	1956	1960	1973	1976	1982	1992	2001	2011
Βρέτσια	235	305	317	319	383	355	395	328	386	498	5	3	3	0	1
Γεροκηπιά	0	12	11	23	24	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ευρέτου	115	123	130	118	139	125	143	153	125	165	13	2	4	5	3
Ζαχαριά	56	72	83	91	97	92	116	119	89	116	0	0	0	0	0
Κιδάσι	142	116	150	156	180	175	142	119	162	208	5	3	7	11	0
Κούρτακα	53	59	33	33	33	28	41	64	38	0	0	2	0	7	3
Λαγούδια	0	12	10	10	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Λαπηθιού	147	126	125	127	111	108	146	164	156	203	2	8	0	0	0
Λειβάδι	80	113	124	130	140	197	244	0	0	0	0	0	0	0	0
Λιζάτα	13	8	6	19	12	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Λουκράουνου	50	67	55	67	34	36	39	36	35	0	0	0	0	0	4
Μάρωνας	108	100	121	110	128	119	112	112	108	137	0	0	0	0	0
Μελάνδρα	125	124	141	135	171	184	226	194	204	264	0	0	0	0	2
Μούσερε	32	37	54	71	101	121	123	103	69	40	26	4	0	0	2
Μωρό Νερό	32	55	55	46	39	30	36	10	0	0	0	0	0	0	0
Πότιμα	0	33	34	11	11	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σαραμά	104	113	111	80	73	95	109	107	92	121	10	0	0	0	2
Σκάρφος	13	2	0	0	11	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Φάλια	134	140	154	130	126	137	201	197	190	247	0	0	0	4	2
Φάσλι	60	41	44	46	68	39	70	10	76	99	5	0	0	0	0
Φοίνικας	48	57	69	96	130	128	156	159	181	235	1	2	0	0	0

Εικόνα 26 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 5. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)

Ο συνολικός αριθμός των κατοίκων με την πάροδο του χρόνου
Χωριά της Πάφου με Συνολικό Αριθμό κατοίκων <5

Εικόνα 27 | Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 5. (Προσωπικό αρχείο)

Έχοντας ως βασικά εργαλεία τους πίνακες και τις γραφικές παραστάσεις, έγινε προσπάθεια συσχέτισης της εγκατάλειψης των περιοχών της επαρχίας Πάφου με πιθανά αίτια και ιδιαίτερα με πολιτικά ή και κοινωνικοοικονομικά δεδομένα με σκοπό την αναγνώριση των αιτιών που οδήγησαν στην εγκατάλειψη. Η παροχή οπτικού υλικού επισημαίνει τη μεταβολή του πληθυσμού και της εξέλιξης των οικισμών με το πέρασμα του χρόνου (Εικόνες 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27).

Σε αυτό το πλαίσιο, μελετώντας την αριθμητική καταγραφή του πληθυσμού ανά περίοδο, καθίσταται εύκολη η ανάδειξη των περιόδων κατά τις οποίες το σύνολο των ερημωμένων χωριών υπέστησαν σημαντικές μεταβολές. Τα ιστορικά γεγονότα όπως οι πόλεμοι, οι επιδημίες, τυχόν οικονομικές κρίσεις και οι μετακινήσεις πληθυσμών μπορούν να επηρεάσουν αισθητά τον πληθυσμό ενός οικισμού καθώς αποτελούν τα βασικότερα αίτια της πτώσης και της ερήμωσής τους.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αναδεικνύουν μια συνολική εικόνα της εγκατάλειψης σε 44 οικισμούς στην Πάφο. Από αυτούς, οι 13 είναι εντελώς ακατοίκητοι, ενώ άλλοι 8 έχουν μόλις από 1 έως 5 κατοίκους. Υπάρχουν επίσης 3 οικισμοί με 6 έως 10 κατοίκους και 4 με 11 έως 20 κατοίκους, ενώ οι υπόλοιποι 16 διαθέτουν μεταξύ 21 και 50 κατοίκους. Είναι εμφανές ότι ο πληθυσμός αυτών των οικισμών έχει υποστεί σημαντικές μεταβολές με την πάροδο του χρόνου, καθώς κατά την τελευταία απογραφή του 2011 μ.Χ., κατέληξαν να έχουν λιγότερους από 50 κατοίκους. Η μείωση του πληθυσμού στις 44 από τις 160 κοινότητες ολόκληρης της Πάφου αναδεικνύει ένα σημαντικό φαινόμενο που αφορά κατά κύριο λόγο την κοινωνική δομή και την οικονομική ανάπτυξη της κάθε περιοχής ξεχωριστά.

Όπως όλα δείχνουν, οι εγκαταλελειμμένες περιοχές της Πάφου ακολουθούν μια κοινή εξέλιξη μέσα στο χρόνο. Αυτό μαρτυρούν τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας. Η μείωση του πληθυσμού σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους αποτελεί ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο που αντικατοπτρίζει τις ιστορικές εξελίξεις της Κύπρου. Τα γραφήματα αποκαλύπτουν την πτωτική πορεία των κατοίκων κατά συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, οι οποίες αποτέλεσαν σπουδαίους σταθμούς στην ιστορία του νησιού. Συγκεκριμένα, οι περίοδοι των 1946-1956 μ.Χ., 1956-1960 μ.Χ. και του 1974 μ.Χ. ξεχωρίζουν ως σημαντικές εποχές για την Κύπρο. Ωστόσο, η πιο κρίσιμη από αυτές φαίνεται να είναι η χρονιά του 1974 μ.Χ., η οποία σημάδεψε την αρχή της εγκατάλειψης πολλών περιοχών που είχαν ήδη τάση για ερήμωση. Από εκείνη την περίοδο κι έπειτα, οι περιοχές που εντοπίστηκαν ως ερημωμένες, μέσω της ανάλυσης των δεδομένων, βίωσαν σταδιακά την απώλεια του πληθυσμού τους, καταλήγοντας στην κατάσταση που βρίσκονται σήμερα, με λιγοστούς ή και καθόλου κατοίκους. Αυτή η εξέλιξη αναδεικνύει τη σύνθετη σχέση μεταξύ ιστορικών γεγονότων και κοινωνικών δομών που επηρεάζουν την κοινωνική και δημογραφική δυναμική πορεία που διανύει το νησί.

Αναλύοντας τα δεδομένα των γραφημάτων που απεικονίζουν τον ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού ανά οικισμό, προέκυψαν συγκεκριμένες χρονολογικές φάσεις κατά τις οποίες η μείωση των κατοίκων φαίνεται να είναι ραγδαία. Ενδεικτικά, αυτές οι χρονολογίες συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με γεγονότα που αποτέλεσαν ορόσημο για την Κύπρο.

- Κατά το 1946 μ.Χ., όλες οι γραφικές παραστάσεις (στο Σημείο 1) και κατ' επέκτασιν ο αριθμός του πληθυσμού των πλείστων υπό μελέτη οικισμών φαίνεται ότι εμφανίζουν πτώση. Το γεγονός αυτό πιθανόν να συνδέεται άρρηκτα με την επιθυμία

και την αίτηση ενσωμάτωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Πρόκειται για ένα συμβάν που όπως όλα δείχνουν επηρέασε σημαντικά το νησί. Το ζήτημα αυτό πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές του 20ου αιώνα ενώ ιδιαίτερη ένταση έλαβε κατά τη δεκαετία του 1940 μ.Χ.. Αυτό προκάλεσε αντιδράσεις και διαμάχες μεταξύ των εθνοτήτων του νησιού. Η τουρκική κοινότητα αντιτάχθηκε έντονα σε αυτή την ιδέα, ενώ το ζήτημα αυτό συνέβαλε στη δημιουργία εντάσεων και αναταραχών στην Κύπρο κατά το 1946 μ.Χ.. Οι έντονες διαταραχές που εκτυλίχθηκαν πιθανότατα να έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις μετακινήσεις των κατοίκων. Η αστάθεια και η ένταση που δημιουργούν οι συγκρούσεις μπορούν να καθιστούν το περιβάλλον ανασφαλές για τους ανθρώπους, ενθαρρύνοντάς τους να αποχωρήσουν από την περιοχή για να προστατευθούν. Επιπλέον, οι συγκρούσεις μπορούν να επηρεάσουν την οικονομική και κοινωνική σταθερότητα της περιοχής, μειώνοντας τις ευκαιρίες πρόσβασης σε υπηρεσίες και βασικούς πόρους. Όλα αυτά τα γεγονότα, αποτέλεσαν αφορμή για να επηρεάσουν τις πολιτικές εξελίξεις στο νησί κατά τη δεκαετία του 1950 μ.Χ. και τους διαλόγους για το μέλλον της Κύπρου (Χαριλάου, 2011).

- Ένα άλλο σημαντικό ιστορικό γεγονός που επηρέασε την Κύπρο κατά την περίοδο του 1956 μ.Χ. (στο Σημείο 2 του γραφήματος), ήταν η Εθνική Επανάσταση του νησιού. Ξεκίνησε το 1955 μ.Χ. και διήρκεσε μέχρι και τον Μάρτιο του 1959 μ.Χ.. Η επίδραση αυτού του ιστορικού γεγονότος συσχετίζεται άμεσα με την αριθμητική πληθυσμιακή καταγραφή των κατοίκων ανά περιοχή. Πιο συγκεκριμένα, κατά το 1956 μ.Χ., όλες οι γραφικές παραστάσεις φαίνεται ξεκάθαρα ότι εμφανίζουν μεγαλύτερη πτωτική τάση στον αριθμό των κατοίκων με την πάροδο του χρόνου. Αξίζει να σημειωθεί ότι η μείωση του πληθυσμού συνεχίζει να μειώνεται σταδιακά από την

περίοδο του 1946 μ.Χ. κι έπειτα, όμως συγκεκριμένα κατά το 1956 μ.Χ. φαίνεται να σημειώνεται μεγαλύτερη πτώση των κατοίκων. Όλες οι προσπάθειες για απελευθέρωση του νησιού από τη βρετανική αποικιοκρατία αλλά και η επιθυμία για ένταξη της Κύπρου στην Ελλάδα, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τη μετακίνηση του πληθυσμού, τις συνήθειες και τον τρόπο ζωής των κατοίκων στις περιοχές της επαρχίας Πάφου (Χαριλάου, 2011).

- Η επανάσταση του 1955 μ.Χ. – 1959 μ.Χ., είχε σημαντικές συνέπειες για το μέλλον του νησιού, καθώς οι εντάσεις μεταξύ της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας αυξήθηκαν και οδήγησαν στην επακόλουθη διαίρεση της Κύπρου την δεκαετία του 1960 μ.Χ.. Η διαίρεση αυτή, συνέβαλε στη δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας και της αυτοδιοικούμενης τουρκοκυπριακής κοινότητας (Βαρνάβα, 2011). Όλες οι επιπτώσεις αυτού του φαινομένου εμφανίζονται σε όλα τα γραφήματα στο Σημείο 2. Η πτώση του αριθμού των κατοίκων τη δεδομένη χρονική στιγμή, αποτυπώνει την μεγάλη επίδραση των γεγονότων σε κάθε ξεχωριστή κοινότητα (Θεοφίλου, 2015).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που ήταν καθοριστικός για την συνεχιζόμενη παρακμή των κοινοτήτων κατά την περίοδο του 1955 - 1960 μ.Χ., ήταν η μετάβαση από μια αγροτική οικονομία σε μια οικονομία βασισμένη στον τουρισμό και τη βιομηχανία. Αυτή η μεταβολή οδήγησε σε έντονη αστικοποίηση, η οποία είχε καταστροφικές επιπτώσεις στην ύπαιθρο. Οι αγροτικές περιοχές άρχισαν να ερημώνονται καθώς οι άνθρωποι μετακόμιζαν στις πόλεις αναζητώντας καλύτερες ευκαιρίες εργασίας και βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Η απώλεια του αγροτικού πληθυσμού είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της τοπικής παραγωγής και την

εγκατάλειψη των παραδοσιακών πρακτικών καλλιέργειας, οδηγώντας τελικά σε σημαντική υποβάθμιση του αγροτικού τοπίου και της τοπικής κουλτούρας (Βαρνάβα, 2011).

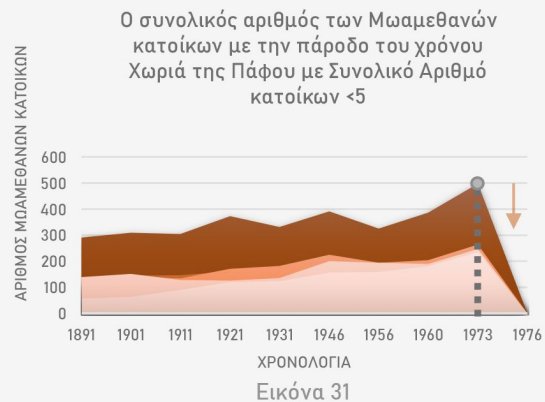
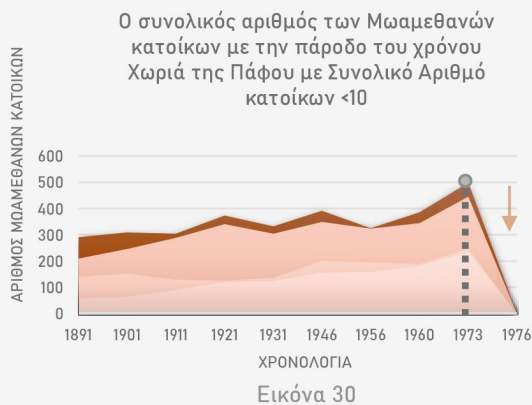
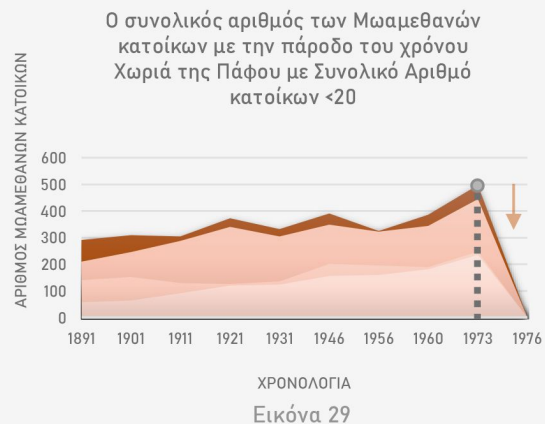
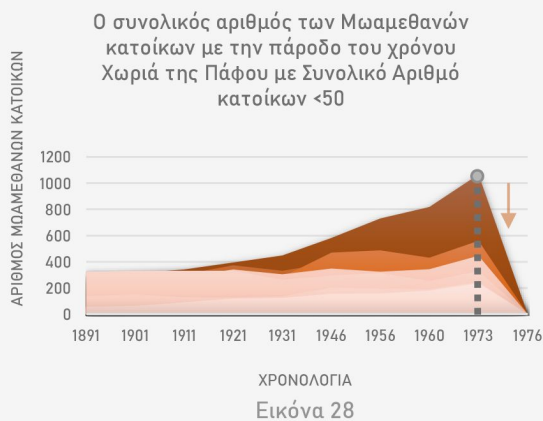
- Το πιο σημαντικό ιστορικό γεγονός που διαδραματίστηκε στο νησί και αποτέλεσε την κύρια αιτία εγκατάλειψης των οικισμών, ήταν η τουρκική εισβολή της 20ης Ιουλίου 1974. Αυτό το γεγονός, που εμφανίζεται ξεκάθαρα στα σημεία καμπής των γραφημάτων - Σημείο 3, και είχε δραματικές επιπτώσεις σε κάθε χωριό ξεχωριστά. Οι συγκρούσεις μεταξύ των τουρκικών και κυπριακών δυνάμεων οδήγησαν σε σοβαρά επεισόδια, καταλήγοντας στην κατάληψη μεγάλου μέρους του βόρειου τμήματος του νησιού από τις τουρκικές δυνάμεις. Κατά την περίοδο αυτή, πολλά χωριά εγκαταλείφθηκαν από τους κατοίκους τους, καθώς η τουρκική εισβολή προκάλεσε αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών και ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ του βόρειου και του νότιου τμήματος του νησιού. Η ανασφάλεια και οι εχθροπραξίες ανάγκασαν τους ανθρώπους να αφήσουν τα σπίτια και τις περιουσίες τους, αναζητώντας ασφάλεια και προστασία σε άλλες περιοχές, μακριά από τις ζώνες των συγκρούσεων (Πρωτοπαπά, 2009).

Ανάλυση του συνολικού αριθμού των Μωαμεθανών κατοίκων :

Η μελέτη όλων των δεδομένων που προηγήθηκαν, αποδεικνύει ότι η καταγωγή και κατ' επέκτασιν η θρησκεία αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα για την εγκατάλειψη των χωριών για κάθε επαρχία. Σύμφωνα με την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, έγινε γνωστό ότι από τα 44 εγκαταλελειμμένα χωριά της Πάφου, τα 24 αποτελούνται από κατοίκους τουρκοκυπριακής προέλευσης, τα 16 είναι ελληνοκυπριακά ενώ τα υπόλοιπα 4 αποτελούνται από κατοίκους με μεικτή καταγωγή. Είναι εμφανές ότι η πλειοψηφία των εγκαταλελειμμένων οικισμών είναι τουρκοκυπριακοί αφήνοντας να νοηθεί έτσι έναν στενό δεσμό με τα ιστορικά γεγονότα του νησιού. Επομένως, είναι αναγκαίο να διερευνηθούν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των κατοίκων, ιδίως των Μουσουλμάνων, προκειμένου να αναδειχθεί η σχέση μεταξύ της θρησκείας και της εγκατάλειψης των οικισμών.

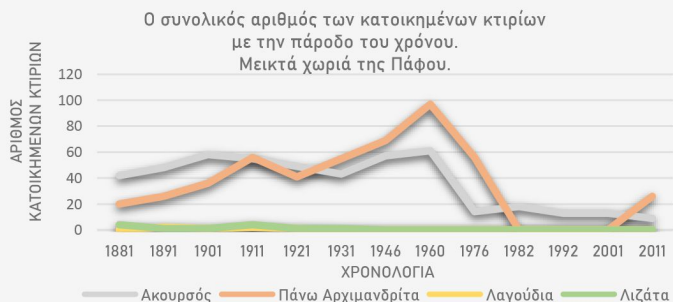
Μέσω συνοπτικής ανάλυσης, δημιουργήθηκαν γραφήματα που απεικονίζουν τον αριθμό των μουσουλμάνων κατοίκων, με σκοπό να ερευνηθεί εάν η θρησκευτική σύνθεση των εγκαταλελειμμένων χωριών επηρέασε την απόφαση εγκατάλειψής τους λόγω της παρουσίας Τουρκοκυπρίων (Εικόνες 28, 29, 30, 31). Με βάση τα ιστορικά γεγονότα που διαμορφώνουν τις σχέσεις που έχουν η Κύπρος και η Τουρκία, οι επιπτώσεις στις εγκαταλελειμμένες περιοχές της επαρχίας μπορεί να είναι προβλέψιμες.

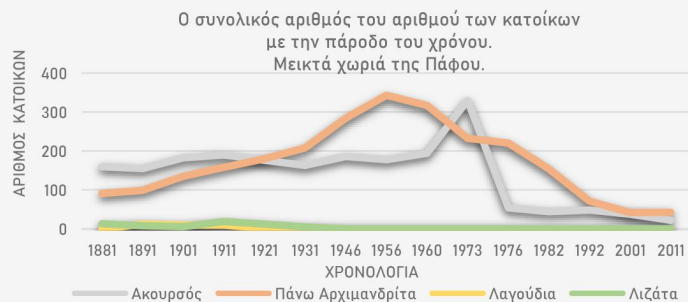
Καταγραφή συνολικού αριθμού Μωαμεθανών κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό μικρότερο των 50, 20, 10 και 5 ατόμων.
(Προσωπικό αρχείο)

Πράγματι, οι γραφικές παραστάσεις εμφανίζουν μια συνεχή αυξομείωση στον αριθμό των Τουρκοκυπρίων κατοίκων, ιδίως μετά την εισβολή του 1974 μ.Χ.. Αυτή η αυξομείωση αποτυπώνει μια σαφή τάση προς την εγκατάλειψη των οικισμών. Τα δεδομένα αποδεικνύουν ότι τα ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν στην Κύπρο έχουν σημαντική επίδραση στις μετακινήσεις του πληθυσμού. Αυτό εξηγεί το μεγάλο αριθμό των εγκαταλελειμμένων χωριών στην επαρχία της Πάφου, καθώς πολλά από αυτά κατοικούνταν από Τουρκοκυπρίους.

Συνεπακόλουθο της ερήμωσης κάθε οικισμού δεν είναι μόνο η μείωση του πληθυσμού των κατοίκων αλλά και η παραμέληση του κτιριακού αποθέματος. Με την μείωση των ατόμων, παρατηρείται αντίστοιχα και η μείωση του αριθμού των κατοικημένων κτισμάτων. Οι άνθρωποι αφήνοντας πίσω τους έναν τόπο παραμελούν την περιουσία τους και τον τόπο που έζησαν. Επομένως η εγκατάλειψη ενός τόπου δεν αφορά μόνον την ελαχιστοποίηση των κατοίκων σε μια περιοχή αλλά και την παραμέληση του τοπίου και των οικοδομημάτων γεγονός που γίνεται αντιληπτό και μέσα από τα γραφήματα που ακολουθούν (Εικόνες 32 και 33).

Εικόνα 32

Εικόνα 33

Σύγκριση αριθμού κατοικημένων κτιρίων με τον συνολικό αριθμό κατοίκων για 4 μεικτά χωριά της Πάφου. (Προσωπικό αρχείο)

Η Ανάδυση του Αφανούς. Μια μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών στην Επαρχία Πάφου.

Πέραν από τους κοινωνικοοικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες που όπως φάνηκε συνδέονται άρρηκτα με την εγκατάλειψη οικισμών, υπάρχουν και άλλα σημαντικά αίτια που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Η μαζική αποχώρηση των κατοίκων από έναν οικισμό μπορεί να οφείλεται σε περιβαλλοντικούς παράγοντες και σε φυσικές καταστροφές. Οι ακραίες καιρικές συνθήκες που μπορεί να ξεσπάσουν κατά καιρούς όπως η παρατεταμένη εκδήλωση ξηρασίας, οι ακραίες θερμοκρασίες ή ακόμα και οι πλημμύρες μπορούν να προκαλέσουν σημαντικές επιπτώσεις τόσο στο τοπίο όσο και στο κτιριακό απόθεμα, οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο προς την εγκατάλειψη των αντίστοιχων περιοχών (Τσιουτή, 2013). Παραδείγματα οικισμών που εγκαταλείφθηκαν λόγω αυτών των ακραίων καιρικών φαινομένων, είναι ο Φοίνικας και η Θελέτρα. Ο Φοίνικας αποτελεί έναν ιδιαίτερο οικισμό που εγκαταλείφθηκε λόγω της στάθμης του νερού στο γειτονικό φράγμα. Σήμερα, ο οικισμός πάσχει από έλλειψη φροντίδας και συντήρησης τόσο του τοπίου όσο και του εναπομείναντος κτιριακού αποθέματος, γεγονός που συναντούμε σχεδόν σε όλους τους σημερινούς εγκαταλελειμμένους οικισμούς. Το χωριό Θελέτρα, είναι εγκαταλελειμμένο εδώ και 30 χρόνια. Εγκαταλείφθηκε λόγω κατολισθήσεων και οι κάτοικοι του χωριού μεταστεγάστηκαν σε έναν οικισμό που κτίστηκε λίγο ψηλότερα, φέροντας επίσης το όνομα Θελέτρα.

Εξίσου σημαντική αιτία ερήμωσης των οικισμών μπορεί να αποτελέσει η απομόνωση των τοπίων αλλά και η έλλειψη των απαραίτητων υποδομών. Τα χωριά που βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές πολλές φορές υποφέρουν από έλλειψη ευκαιριών για λόγους οι οποίοι ποικίλουν. Η έλλειψη των ευκαιριών, η απουσία βασικών υποδομών όπως σχολεία και νοσοκομεία, και οι δυσκολίες στην πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες και στην εργασία των κατοίκων αποτελούν ίσως τις βασικότερες δυσκολίες

που συντελούν στην εγκατάλειψη τους. Αυτά τα προβλήματα απωθούν τους κατοίκους από το να ζήσουν υπό αυτές τις συνθήκες, καθιστώντας τις περιοχές αυτές λιγότερο ελκυστικές.

Η εγκατάλειψη των οικισμών στην περιοχή της Πάφου αντικατοπτρίζει μια πολυπλοκότητα αιτιών που έχουν διαμορφώσει το τοπίο της περιοχής σήμερα. Από τις κοινωνικές και οικονομικές δυσκολίες και την απομόνωση μέχρι την επίδραση περιβαλλοντικών προβλημάτων και τις πολιτικές αβεβαιότητες, κάθε πτυχή αποτελεί ένα παζλ που διαμορφώνει το τελικό σκηνικό.

Η καταγραφή, η μελέτη και η ανάλυση των δεδομένων των εγκαταλελειμμένων οικισμών ήταν απαραίτητη για την κατανόηση και την αντίληψη της σοβαρότητας της κατάστασης που επικρατεί σχετικά με αυτό το φαινόμενο. Η συλλογή και η ομαδοποίηση των σημαντικών στοιχείων για τους ερμημένους οικισμούς του τόπου, θεωρήθηκε σημαντική. Η μεγάλη πληροφορία που ήταν αναρτημένη στην πλατφόρμα του VernArch ήταν χρήσιμη για την εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας.

Για σκοπούς μελέτης των εγκαταλελειμμένων οικισμών του νησιού, έγινε ανάλυση των ήδη υπάρχουσών πληροφοριών και για την περιοχή της Λευκωσίας. Πρωταρχικός σκοπός ήταν η σύγκριση των αποτελεσμάτων μεταξύ των δύο επαρχιών και η επιβεβαίωση πιθανών κοινών στοιχείων. Δυστυχώς όμως, στην επαρχία Λευκωσίας οι λόγοι εγκατάλειψης των περιοχών δεν διακρίνονται τόσο εύκολα όσο στην Πάφο αφού τα εγκαταλελειμμένα χωριά της Λευκωσίας φαίνεται να έχουν διαφορετικά μοτίβα χωρίς έντονες ομαδοποιήσεις όπως τα χωριά της επαρχίας Πάφου.

πληθυσμιακής εξέλιξης, γεγονός που καθιστά την εμφάνιση της ερήμωσης λιγότερο ομοιογενή. Από την άλλη, τα εγκαταλελειμμένα χωριά της Πάφου ακολουθούν μια κοινή πορεία με την πάροδο του χρόνου στον πληθυσμό τους και για αυτό το λόγο θεωρείται πιο εύκολη η εξαγωγή συμπερασμάτων.

Μέσα από την προσπάθεια εύρεσης των ερημωμένων τμημάτων της Λευκωσίας, εντοπίστηκε ότι τα εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας είναι συνολικά 20. Η Λευκωσία διαιρείται σε 216 χωριά, εκ των οποίων το 1/10 είναι εγκαταλελειμμένα.

Εγκαταλελειμμένα χωριά Λευκωσίας (Εικόνα 34):

Άγιος Επιφάνιος Σολέας, Άγιος Θεόδωρος Τηλλυρίας, Πάνω Κουτραφάς, Αγία Ειρήνη Κανναβιών, Άγιος Γεώργιος Καυκάλλου, Άγιος Θεόδωρος Σολέας, Άγιος Σωζόμενος, Αληθινού, Πάνω Ζώδια, Κάτω Κουτραφάς, Πάνω Κουτραφάς, Λαζανιά, Λειβάδια Πιτσιλιάς, Μανσούρα, Μηλικούρι, Μοσφίλι, Πάνω Πύργος, Σαράντι, Σκουριώτισσα (Φουκάσα) και Φικάρδου.

Συγκριτικά, με την επαρχία Πάφου, η Λευκωσία διαθέτει ένα μικρότερο ποσοστό εγκαταλελειμμένων οικισμών (Εικόνες 35 και 36). Αυτό ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι η Λευκωσία αποτελεί την πρωτεύουσα του νησιού. Είναι μια περιοχή στην οποία κανείς καταφεύγει λόγω της άμεσης παροχής ευκαιριών και υπηρεσιών. Οι κάτοικοι στην πρωτεύουσα ενδέχεται να αισθάνονται περισσότερη ασφάλεια σε αντίθεση με τους κατοίκους στην επαρχία της Πάφου. Η Πάφος είναι μια παραθαλάσσια περιοχή εύκολα προσβάσιμη τόσο από την ξηρά όσο και από τη θάλασσα που ενδέχεται για πολλούς λόγους να είναι πιο ευάλωτη από την πρωτεύουσα.

**Χωριά με σύνολο κατοίκων
μικρότερο από 50 άτομα**

Άγιος Επιφάνιος Σολέας
Άγιος Θεόδωρος Τηλλυρίας
Πάνω Κουτραφάς
Αγία Ειρήνη Καναβιών
Άγιος Γεώργιος Καυκάλλου
Άγιος Θεόδωρος Σολέας
Άγιος Σωζόμενος
Αληθινού
Πάνω Ζώδια
Κάτω Κουτραφάς
Πάνω Κουτραφάς
Λαζανιά
Λειβάδια Πιτσιλιάς
Μανσούρα
Μηλικούρι
Μοσφίλι
Πάνω Πύργος
Σαράντι
Σκουριώτισσα (Φουκάσα)
Φικάρδου

**Χωριά με σύνολο κατοίκων
μικρότερο από 20 άτομα**

Άγιος Επιφάνιος Σολέας
Άγιος Θεόδωρος Τηλλυρίας
Πάνω Κουτραφάς
Άγιος Σωζόμενος
Αληθινού
Πάνω Ζώδια
Κάτω Κουτραφάς
Πάνω Κουτραφάς
Λειβάδια Πιτσιλιάς
Μανσούρα
Μηλικούρι
Μοσφίλι
Σκουριώτισσα (Φουκάσα)
Φικάρδου

**Χωριά με σύνολο κατοίκων
μικρότερο από 10 άτομα**

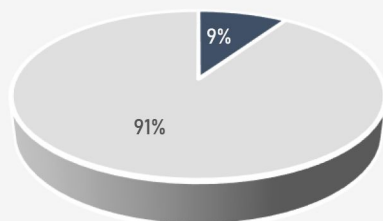
Άγιος Επιφάνιος Σολέας
Άγιος Θεόδωρος Τηλλυρίας
Πάνω Κουτραφάς
Αληθινού
Πάνω Κουτραφάς
Μανσούρα

**Χωριά με σύνολο κατοίκων
μικρότερο από 5 άτομα**

Άγιος Επιφάνιος Σολέας
Άγιος Θεόδωρος Τηλλυρίας
Πάνω Κουτραφάς
Πάνω Κουτραφάς

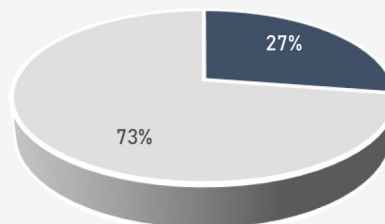
Εικόνα 34 | Καταγραφή εγκαταλελειμμένων οικισμών
της επαρχίας Λευκωσίας ανά κατηγορία μελέτης της έρευνας.
(Προσωπικό αρχείο)

**Εγκαταλελειμμένα χωριά
και μη εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας
Λευκωσίας**

- Εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας Λευκωσίας
- Μη εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας Λευκωσίας

**Εγκαταλελειμμένα χωριά
και μη εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας
Πάφου**

- Εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας Πάφου
- Μη εγκαταλελειμμένα χωριά της επαρχίας Πάφου

Εικόνες 35 και 36 | Ποσοστιαία κατανομή εγκαταλελειμμένων και μη εγκαταλελειμμένων οικισμών
στην επαρχία Λευκωσίας και Πάφου.
(Προσωπικό αρχείο)

Η Ανάδυση του Αφανούς. Μια μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών στην Επαρχία Πάφου.

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας ερευνητικής εργασίας αποτέλεσε ο εντοπισμός και η αναγνώριση των εγκαταλελειμμένων οικισμών της επαρχίας Πάφου και η ανάγνωση των λόγων εγκατάλειψης.

Η έρευνα, αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της μελέτης των εγκαταλελειμμένων οικισμών ιδιαίτερα μετά το έτος του 1881 μ.Χ.. Παλαιότερα, προηγήθηκε μελέτη επί του θέματος από τον αξιόλογο ερευνητή Gilles Grinaud, η οποία αποτέλεσε σημαντικό στοιχείο αναφοράς, αφού αποτελεί μια εκτενή μελέτη όλων των εγκαταλελειμμένων οικισμών της Κύπρου. Μέσα από την προαναφερθείσα έρευνα έγινε προσπάθεια αντιστοίχισης των παλαιών δεδομένων με τα σημερινά ώστε να γεφυρωθεί το κενό που ενδέχεται να υπάρχει μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος για τους ερημωμένους οικισμούς της επαρχίας Πάφου.

Από την εξερεύνηση και τη μελέτη των οικισμών με λιγότερους από 50, 20, 10 και 5 κατοίκους, έγινε προσπάθεια εντοπισμού των πραγματικών λόγων εγκατάλειψής τους. Η χαρτογράφηση και η δημιουργία γραφημάτων, συνέβαλε στην ανάδειξη αυτών των χωριών, ενώ παράλληλα ερμηνεύθηκαν τα αίτια / οι λόγοι που οδήγησαν στη μείωση του πληθυσμού τους. Η ανάλυση των δεδομένων καταγραφής αριθμού των κατοίκων κάθε ξεχωριστού οικισμού, η μελέτη της προέλευσής τους αλλά και η αναγνώριση των κατοικημένων και ακατοίκητων κτισμάτων, ανέδειξε μια ποικιλία παραγόντων που επηρέασαν την εξέλιξη των κοινοτήτων. Αυτή η προσέγγιση προσέφερε βαθύτερη κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι περιοχές. Η εργασία παρέχει το θεμέλιο για την ανάπτυξη στρατηγικών που θα έχουν ως στόχο τη

διάσωση τέτοιων τοπίων. Η απόδοση μιας νέας ανάσας για ζωή στις εγκαταλελειμμένες περιοχές πρόκειται να αποδώσει ευκαιρίες ανάπτυξης και ευημερίας.

Εν κατακλείδι, αξίζει να σημειωθεί ότι οι εγκαταλελειμμένες περιοχές του νησιού αποτελούν σημαντικό και αναπόσπαστο κομμάτι του τόπου που αξίζει να διαφυλαχθεί. Οι οικισμοί δεν διαιρούνται σε 'νεκρούς' και 'ζωντανούς' αφού κάθε τόπος σε οποιαδήποτε κατάσταση και αν βρίσκεται αποτελεί δείγμα πολιτισμού. Οι εγκαταλελειμμένοι οικισμοί είναι ζωντανές μαρτυρίες της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε τόπου (Philokyrgou-Fiouri-Limbougi, 2012). Το πνευματικό μήνυμα του παρελθόντος έχει χρέος να παραδώσει στις γενιές του μέλλοντος αναλλοίωτο τον πλούτο και την αυθεντικότητά τους. Η διαφύλαξή τους αποτελεί κάτι περισσότερο από υποχρέωση. Για αυτόν τον λόγο, η προσοχή όλων πρέπει να εστιαστεί στην προστασία των ερημωμένων οικισμών με τη βοήθεια και τη συμβολή όλων των εμπλεκόμενων φορέων και των διαχειριστών κάθε ξεχωριστής περιοχής. Το νομοθετικό πλαίσιο της χώρας χρήζει άμεσης επανεξέτασης, ούτως ώστε η εγκατάλειψη να μειωθεί. Με την ορθή διαχείριση και ειδική φροντίδα οι εγκαταλελειμμένοι οικισμοί μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για το μέλλον αυτού του τόπου.

Συμπερασματικά, 'Τα εγκαταλελειμμένα χωριά είναι σαν σημάδια στο τοπίο που αφήνουν πίσω τους τη σκιά μιας άλλης εποχής', όπως είπε και ο J.M. Coetzee. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται μέσα από την μελέτη και ανάλυση της παρούσας έρευνας.

- Βαρνάβα, Α., 2011, Ιστορία του απελευθερωτικού Αγώνα της ΕΟΚΑ 1955-1959.
- Θεοφίλου, Μ., 2015, Θεωρητική και πειραματική μελέτη της τοπικής κλιματικής μεταβολής στην Κύπρο και επιπτώσεις στο αστικό περιβάλλον : Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Πρωτοπαπά-Κελίρη, Μ., 2009, Κύπρος 1974 : Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Σαχσαμάνογλου, Μ. Κ. Μ., (2015), Ξυπνώντας το παρελθόν, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης : Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Τσιουτή, Α., 2013, Οικισμοί του χθες στην Κύπρο του σήμερα. Αθήνα : Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Χαριλάου, Χ. Ν., 2011, Ιστορική και πολεοδομική εξέλιξη της Πάφου : Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
-
- Bintliff, J., Stöger, H., 2009, Medieval and Post-Medieval Greece.
- Grivaud, G., 1998, Villages désertés à Chypre, Fondation de l'archevêque Makarios.
- Philokyprou, M., Fiouri, E., Limbouri, E., 2011, Ruined and abandoned traditional settlements. The case of Cyprus.

Εικόνα 1 : Σύφυλλος, ένας μικρός ερειπωμένος οικισμός της Κύπρου. (Νικολάου,2020, sigmalive.com)

Εικόνα 2 : Φοίνικας, το χωριό φάντασμα της επαρχίας Πάφου. (Μιτλεττον, 2022, must.com)

Εικόνα 3 : Το νησί της Κύπρου. Μελέτη περίπτωσης της επαρχίας Πάφου. (Προσωπικό Αρχείο)

Εικόνα 4 : Καταγραφή αριθμού οικισμών ανά επαρχία. (Στατιστική Υπηρεσία, 2024, Vernarch.ac.cy)

Εικόνα 5 : Ποσοστιαία κατανομή εγκαταλελειμμένων και μη εγκαταλελειμμένων οικισμών. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 6 : Ποσοστιαία κατανομή εγκαταλελειμμένων και μη εγκαταλελειμμένων οικισμών. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 7 : Ποσοστιαία κατανομή εγκαταλελειμμένων και μη εγκαταλελειμμένων οικισμών. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 8 : Ποσοστιαία κατανομή εγκαταλελειμμένων και μη εγκαταλελειμμένων οικισμών. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 9 : Καταγραφή εγκαταλελειμμένων οικισμών ανά κατηγορία μελέτης της έρευνας. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 10 : Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 11 : Ποσοστιαία κατανομή οικισμών σε Τουρκοκυπριακούς, Ελληνοκυπριακούς και Μεικτούς. (Προσωπικό αρχείο)

- Εικόνα 12 : Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 20 ατόμων. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 13 : Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 10 ατόμων. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 14 : Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της επαρχίας Πάφου με αριθμό κατοίκων μικρότερο των 5 ατόμων. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 15 : Συνολική καταγραφή εγκαταλελειμμένων οικισμών κατά την μελέτη του Gilles Grivaud. (Grivaud, 1998 : 255)
- Εικόνα 16 : Καταγραφή των οικισμών της επαρχίας Πάφου κατά την περίοδο 1550 – 1881 μ.Χ.. (Grivaud, 1998 : 576)
- Εικόνα 17 : Τα χωριά της Πάφου που διατηρήθηκαν ή ερημώθηκαν κατά την περίοδο 1550 – 1881 μ.Χ.. (Grivaud, 1998 : 577)
- Εικόνα 18 : Κοινά εγκαταλελειμμένα χωριά του τότε και του σήμερα. (Grivaud, 1998 : 576 & προσωπική επεξεργασία)
- Εικόνα 19 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων στα χωριά Κάτω Αρόδες και Λαπηθιού. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)
- Εικόνα 20 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 50. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)
- Εικόνα 21 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 50. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 22 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 20. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)

- Εικόνα 23 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 20. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 24 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 10. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)
- Εικόνα 25 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 10. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 26 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 5. (www.vernarch.ac.cy & Προσωπικό Αρχείο)
- Εικόνα 27 : Καταγραφή συνολικού αριθμού κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό ατόμων μικρότερο από 5. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 28 : Καταγραφή συνολικού αριθμού Μωαμεθανών κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό μικρότερο των 50 ατόμων. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 29 : Καταγραφή συνολικού αριθμού Μωαμεθανών κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό μικρότερο των 20 ατόμων. (Προσωπικό αρχείο)
- Εικόνα 30 : Καταγραφή συνολικού αριθμού Μωαμεθανών κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό μικρότερο των 10 ατόμων. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 31 : Καταγραφή συνολικού αριθμού Μωαμεθανών κατοίκων σε συνάρτηση με την πάροδο του χρόνου, σε περιοχές με αριθμό μικρότερο των 5 ατόμων. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 32 : Σύγκριση αριθμού κατοικημένων κτιρίων με τον συνολικό αριθμό κατοίκων για 4 μεικτά χωριά της Πάφου. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 33 : Σύγκριση αριθμού κατοικημένων κτιρίων με τον συνολικό αριθμό κατοίκων για 4 μεικτά χωριά της Πάφου. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 34 : Καταγραφή εγκαταλελειμμένων οικισμών της επαρχίας Λευκωσίας ανά κατηγορία μελέτης της έρευνας. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 35 : Ποσοστιαία κατανομή εγκαταλελειμμένων και μη εγκαταλελειμμένων οικισμών στην επαρχία Λευκωσίας. (Προσωπικό αρχείο)

Εικόνα 36 : Ποσοστιαία κατανομή εγκαταλελειμμένων και μη εγκαταλελειμμένων οικισμών στην επαρχία Πάφου. (Προσωπικό αρχείο)

Η Ανάδυση του Αφανούς.
Μια μελέτη των εγκαταλελειμμένων χωριών
στην Επαρχία Πάφου.

Πανεπιστήμιο
Κύπρου